

آینده پژوهی مصر

کد موضوعی: ۳۳۰

شماره مسلسل: ۱۵۵۳۷

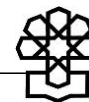
مهرماه ۱۳۹۶

دفتر: مطالعات بنیادین حکومتی

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده.....	۱
مقدمه.....	۱
فصل اول - سیر آینده‌نگری و آینده‌پژوهی در کشور مصر.....	۳
فصل دوم - آینده‌پژوهان مصر.....	۱۱
فصل سوم - نهادها و مؤسسات آینده‌پژوهی مصر.....	۱۳
فصل چهارم - طرح سیکم.....	۲۲
فصل پنجم - چالش‌های فراروی مصر و مطالعات آینده‌پژوهی.....	۲۳
فصل ششم - وضعیت‌ها و حالت‌های احتمالی آینده مصر.....	۲۸
نتیجه‌گیری.....	۳۰
منابع و مأخذ.....	۳۲

آینده پژوهی مصر

چکیده

آینده‌نگاری و برنامه‌ریزی برای آینده در مصر سابقه‌ای طولانی دارد. اقدامات و برنامه‌های حضرت یوسف (ع) در مصر مبتنی بر آینده‌نگری ایشان و ارائه برنامه‌ای دقیق و سازنده برای عبور مصر از بحران‌هایی بود که در زمینه مسائل اقتصادی دامنگیر این کشور می‌شد.^۱ در دوران معاصر نیز همگام با گسترش مطالعات آینده‌پژوهی در جهان، متفکران و دانشمندان مصر - خصوصاً اقتصاددانان این کشور - در طراحی چارچوب‌های مطالعات آینده‌پژوهی خصوصاً با محوریت مسائل مربوط به توسعه اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی مصر و با همکاری سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی پیشگام شده‌اند. بر همین اساس اسناد مهمی همچون چشم‌انداز مصر ۲۰۲۰، چشم‌انداز توسعه پایدار مصر در افق ۲۰۳۰ تدوین و اجرایی شده است. مؤسسات و نهادهای آینده‌پژوهی مصر نیز در گسترش دامنه آگاهی‌ها و مطالعات علمی مربوط به آینده‌پژوهی در مصر تأثیرگذار بوده‌اند. در این بین مرکز مطالعات آینده‌پژوهی مصر (وابسته به مرکز اطلاعات و پشتیبانی تصمیمات هیئت دولت مصر) نقش مهمی در اتخاذ تصمیمات دولت بر پایه آینده‌پژوهی برعهده دارد. نهادهای دیگری همچون مرکز مطالعات سیاسی و استراتژیک الأهرام، مرکز مطالعات آینده‌پژوهی دانشگاه آسیوط، مؤسسه ملی برنامه‌ریزی، مؤسسه مطالعات سیاسی و استراتژیک مصر نیز در این زمینه قابل ذکر هستند. علیرغم نهادها و مؤسسات گوناگونی که در مصر به مطالعات آینده‌پژوهی می‌پردازند مهمترین چالش‌هایی که این مطالعات با آن مواجهند عبارت است از فقدان ابتکار و استقلال در آغاز این قبیل مطالعات. توضیح اینکه اکثر مؤسسات و نهادهایی که در مصر به مطالعات آینده‌پژوهی اهتمام می‌ورزند از جهت ساختاری یا مالی وابسته به دولت و مؤسسات دولتی هستند و اغلب گزارش‌ها و پژوهش‌هایی که این مراکز تهیه و ارائه می‌کنند با بودجه دولتی یا با مشارکت نهادها و مؤسسات بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد، بانک بین‌المللی، مؤسسات خارجی فعال در زمینه توسعه و مانند آنها صورت می‌گیرد.

مقدمه

آینده‌پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش‌هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع، الگوها و عوامل تغییر یا ثبات، به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه‌ریزی برای آنها می‌پردازد. آینده‌پژوهی منعکس می‌کند که چگونه از دل تغییرات (یا تغییر نکردن) «امروز»، واقعیت «فردا» تولد می‌یابد.

۱. البته آینده‌نگری که معطوف به الهام قلبی و دانش غیبی بوده است.

آینده‌پژوهی معادل لغت لاتین «Futures Study» است. کلمه جمع «Futures» به این دلیل استفاده شده است که با بهره‌گیری از طیف وسیعی از متدلوژی‌ها و به‌جای تصور «فقط یک آینده»، به گمانه‌زنی‌های سیستماتیک و خردورزانه، در مورد نه فقط یک آینده، بلکه چندین آینده متصور مبادرت می‌شود.

موضوعات آینده‌پژوهی دربرگیرنده گونه‌های «ممکن، محتمل و مطلوب» برای دگرگونی از حال به آینده است.

امروزه تغییرات، سریع‌تر به وقوع می‌پیوندند. تغییرات فناوری و متعاقباً تغییر در دیگر جنبه‌های زندگی، افزایش روز افزون وابستگی متقابل کشورها و ملل، تمرکززدایی جوامع و نهادهای موجود که به دلیل گسترش فناوری اطلاعات شتاب بیشتری یافته است، تمایل روزافزون به جهانی شدن به همراه حفظ ویژگی‌های ملی، قومی و فرهنگی و بسیاری عوامل دیگر، لزوم درک بهتر از «تغییرات» و «آینده» را برای دولت‌ها، کسب‌وکارها، سازمان‌ها و مردم ایجاب می‌کند.

مطالعات آینده‌پژوهی یکی از حوزه‌های علوم و دانش است که کشورهای پیشرفته نسبت به آن اهتمام ویژه‌ای داشته‌اند، به گونه‌ای که امروزه این حوزه، یکی از مهمترین حوزه‌های مطالعاتی در علوم اجتماعی به شمار می‌آید.

هدف اصلی از مطالعات آینده‌پژوهی درواقع ترسیم یک چارچوب زمانی بلندمدت برای اتخاذ تصمیمات و انجام فعالیت‌های امروز است. به همین دلیل هر تصمیم و اقدامی که امروز اتخاذ می‌شود، نتایج و آثارش نه فقط در کوتاه‌مدت، بلکه برای بلندمدت و حتی برای نسل‌های آتی نیز در نظر گرفته می‌شود. با این حال، هر کشوری با پرداختن به آینده‌پژوهی، آینده خود را قبل از آنکه دیگران برای او رقم بزنند، برای خود ترسیم کرده و می‌سازد.

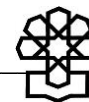
مطالعات آینده‌پژوهی کمک می‌کند که قبل از آنکه مشکلات به وقوع بپیوندند، آنها را شناسایی کرده و نسبت به مواجهه با آنها برنامه‌ریزی کنیم.

مطالعات آینده‌پژوهی کمک می‌کنند که نسبت به شناسایی استعداد و توان امروزمان در قبال مواجهه با مسائل و چالش‌های آینده اقدام کنیم.

آینده‌پژوهی کمک می‌کند قبل از آنکه شرایط ما را مجبور به اتخاذ تصمیمی کنند، جوانب مختلف اقدامات و تصمیماتمان را بررسی کرده و مناسب‌ترین آنها را با کمترین هزینه بتوانیم به انجام برسانیم.

علیرغم اهمیت مباحث آینده‌پژوهی، سهم کشورهای در حال توسعه به‌صورت عام و نیز دولت‌های عربی به‌صورت خاص در زمینه مطالعات آینده‌پژوهی بسیار ناچیز است و از همین روست که حضور این قبیل مطالعات در برنامه‌ریزی‌ها و اتخاذ تصمیمات در این کشورها ضعیف است.^۱

۱. ابراهیم العیسوی، الدراسات المستقبلية و مشروع مصر ۲۰۲۰، القاهرة، منشورات مؤسسه الدراسات السياسيه و الاستراتيجيه بالأهرام، ۲۰۰۱، ص ۲.

فصل اول - سیر آینده‌نگری و آینده‌پژوهی در کشور مصر

مصر، یکی از قدیمی‌ترین کشورهای جهان است که تمدن آن در حاشیه رود نیل شکل گرفته و در زمره کهن‌ترین تمدن‌ها محسوب می‌شود. مصر باستان، سرزمین فرعون‌های مشهور این کشور بود و آثار تاریخی مهمی مانند اهرام سه‌گانه و معبد‌های بزرگ را از آن دوران به یادگار دارد و نیز بسیاری از پیامبران بزرگ الهی مانند حضرت یوسف (ع) و حضرت موسی (ع) نیز در این سرزمین ظهور کرده‌اند. در سال ۶۴۱ میلادی (۲۰ هـ. ق) مسلمانان این کشور را فتح کردند.

با توجه به قدمت مصر، لازم است سیر آینده‌نگری این کشور در دوران مصر باستان و دوران معاصر بررسی شود.

الف) آینده‌نگری در مصر باستان

در مصر باستان، مطابق اسطوره‌های موجود، کاهنان مصری با پیشگویی آینده، فراعنه را در پیشبرد برنامه‌هایشان و تعیین ساعات سعد و نحس برای اجرای برنامه‌های نظامی یاری می‌دادند.

پیش‌بینی تولد حضرت موسی (ع) و مبارزه وی با فرعون را می‌توان از نمونه‌های تاریخی مشهور در زمینه آینده‌نگری در مصر باستان دانست. در این میان، پیامبران الهی نیز که برای سعادت جامعه و رستگاری انسان‌ها، به امر راهنمایی و هدایت ایشان مشغول بودند در میان کرامات خویش، به خبر دادن از عالم غیب می‌پرداختند.

پیش‌بینی حضرت یوسف (ع) در زمینه بروز قحطی و خشکسالی در مصر از راه تعبیر خواب عزیز مصر، یکی از برجسته‌ترین مصادیقی است که می‌توان در عرصه پیشینه آینده‌نگری مصر به آن اشاره کرد. پادشاه مصر خوابی دید که تعبیر آن ارتباط مستقیم با آینده مصر داشت. وی در خواب دید که هفت گاو لاغر به هفت گاو چاق حمله کرده و آنها را خوردند و نیز هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشکیده را دید که خشکیده‌ها بر گرد سبزه‌ها پیچیدند و آنها را از میان بردند^۱. اطرافیان پادشاه از تعبیر این خواب عاجز ماندند و از همین رو برای تعبیر آن به حضرت یوسف (ع) مراجعه کردند.

حضرت یوسف (ع) خواب را به عالی‌ترین صورت تعبیر کرد، تعبیری گویا و خالی از هرگونه پرده‌پوشی و توأم با راهنمایی و برنامه‌ریزی برای آینده تاریکی که در پیش داشتند، او هفت گاو چاق فربه و هفت خوشه سبز را نشانه فراوانی و هفت گاو لاغر و هفت خوشه خشکیده را نشانه قحطی دانست و بر همین اساس در خصوص آینده مصر برنامه‌ای ارائه کرد تا بتوانند از این مشکل رهایی یابند. ایشان اظهار داشت: هفت سال پی در پی باید با جدیت زراعت کنید، زیرا در این هفت سال بارندگی فراوان است، ولی آنچه را درو می‌کنید به صورت همان خوشه در انبارها ذخیره کنید، جز به

۱. سوره یوسف، آیه ۴۳.

مقدار کم و جیره‌بندی که برای خوردن نیاز دارید.^۱ اما بدانید که بعد از این هفت سال هفت سال خشک و کم باران و سخت در پیش دارید که تنها باید از آنچه از سال‌های قبل ذخیره کرده‌اید استفاده کنید و گرنه هلاک خواهید شد.^۲ اینکه حضرت یوسف (ع) دستور داد که گندم را نکوبند و همچنان در سنبله‌اش بگذارند برای این بود که جانور نمی‌تواند داخل سنبله شود و در نتیجه گندم هر چه هم بماند خراب نمی‌شود، به‌خلاف اینکه آن را بکوبند و از سنبله جدا کنند خیلی زود فاسد می‌شود.^۳

در ادامه حضرت یوسف (ع) نکته‌ای را هم تذکر می‌دهد که نشان‌دهنده ایشان او به آینده است و آن اینکه مراقب باشند در آن هفت سال خشک و قحطی نباید تمام موجودی انبارها را صرف تغذیه کنند، بلکه باید مقدار کمی برای زراعت سال بعد که سال خوبی خواهد بود نگهداری نمایند^۴ و در این صورت و چنانچه با برنامه و نقشه حساب شده، هفت سال خشک و سخت را پشت سر گذاشته شود، خطر رفع خواهد شد. زیرا بعد از آن سالی فرا می‌رسد پر باران که مردم از این موهبت آسمانی بهره‌مند می‌شوند.^۵ نه تنها کار زراعت و دانه‌های غذایی خوب می‌شود، بلکه مردم میوه‌های درختی و دانه روغنی را می‌فشارند. مانند انگور و زیتون و کنجد و امثال آن^۶ و از عصاره آن، استفاده‌های مختلف می‌کنند.

تعبیرات حضرت یوسف (ع) نشان می‌دهد که ایشان یک معبر ساده خواب نبود، بلکه فردی بود که با بینش بالا و نور الهی نه تنها توانست آینده‌نگری کند، بلکه توانست از گوشه زندان برای آینده یک کشور برنامه‌ریزی کند و یک طرح چند ماده‌ای حداقل پانزده ساله ارائه دهد و این تعبیر توأم با راهنمایی و طراحی برای آینده پادشاه و اطرافیان او را تکان داد و موجب شد که هم مردم مصر از قحطی کشنده نجات یابند و هم حضرت یوسف از زندان و هم حکومت از دست خودکامگان.^۷

ب) آینده‌نگری و آینده‌پژوهی مصر در دوران معاصر

اندیشه آینده‌پژوهی معاصر به‌صورت جدی و کاربردی بعد از جنگ جهانی در نهادهای نظامی آمریکا شکل گرفت و با ایجاد مؤسسه آینده‌پژوهی رند^۸ رشد یافت. امروزه این مؤسسه یکی از مؤثرترین مراکز تحقیقاتی در حوزه سیاستگذاری و تصمیم‌گیری کاخ سفید است. کشورهای دیگر - خصوصاً کشورهای توسعه‌یافته - نیز با سرعت قابل توجهی به سمت بهره‌گیری از مطالعات آینده‌پژوهی برای رشد و توسعه کشور حرکت کردند و در این بین کشورهای در حال توسعه عموماً و کشورهای عربی از جمله مصر خصوصاً با سرعت کمتری در این مسیر حرکت کرده‌اند.

۱. همان، آیه ۴۷.

۲. همان، آیه ۴۸.

۳. محمد حسین طباطبائی، تفسیر المیزان (فارسی)، سید محمد باقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۳۷۴ ش، ج ۱۱، ص ۲۵۹.

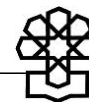
۴. تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۴۲۷.

۵. سوره یوسف، آیه ۴۹.

۶. امین الاسلام طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ناصر خسرو، تهران، ۱۳۷۲ ش، ج سوم، ص ۵، ص ۳۶۵.

۷. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، دارالکتب الإسلامیة، تهران، ۱۳۷۴، تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۴۲۷.

8. RAND Corporation ("Research and Development")

پس از انقلاب افسران آزاد مصر که در سال ۱۹۵۲ به رهبری جمال عبدالناصر انجام شد و در طول دهه ۱۹۶۰، شاهد انجام پژوهش‌هایی در خصوص اهمیت توجه به چشم‌اندازهای آینده‌نگری هستیم که البته این اقدامات در حوزه محدودی صورت گرفته است.^۱

پژوهش‌های مهمی در سطح ملی از نیمه دهه ۱۹۷۰ به بعد، صورت گرفت که نمونه‌ای از برخی مطالعات انجام گرفته مرتبط با مباحث آینده‌پژوهی در مصر عبارتند از:

- پژوهشی که در بازه زمانی ۱۹۷۵-۱۹۷۷ در چارچوب طرح پژوهشی بزرگی که از سوی «سازمان غذا و کشاورزی»^۲ (FAO) سازمان ملل متحد با هدف شناسایی جمعیتی و اتخاذ استراتژی‌های جایگزین برای توسعه صورت پذیرفت. این بررسی یک الگوی کلی اقتصادی را در بخش‌های مختلف در نظر داشت. البته اهتمام اصلی آن، تمرکز بر روی مسائل کشاورزی بود و بر همین اساس برپایه مدل‌سازی مبتنی بر جمعیت و توسعه استوار بود. این پژوهش به روش شبیه‌سازی درصدد ترسیم آینده‌ای برای مصر از سال ۱۹۷۵ تا ۱۹۸۵ بود.

- پژوهش دیگری که قابل اشاره است در سال ۱۹۷۷ و در چارچوب پروژه بزرگی که از سوی «سازمان همکاری و توسعه»^۳ (OECD) صورت گرفت و به نام Interfutures معروف شد و به روش کیفی و نه کمی صورت پذیرفت و از طریق مقایسه برخی سوابق تاریخی کشورهای درحال توسعه اقدام به طرح برخی سناریوها برای آینده مصر کرد.

- پژوهش دیگر مربوط به بازه زمانی ۱۹۸۰-۱۹۸۲ است. این پژوهش بر مسائل جمعیتی و توسعه‌ای و ارتباط میان آنها متکی بود و از همین زاویه شامل نتایج ایجابی و سلبی درخصوص برخی استراتژی‌های مربوط به توسعه از این زاویه بود. اهداف مد نظر این پژوهش در واقع منعکس‌کننده نگرانی‌های حامی مالی این پروژه «صندوق جمعیت سازمان ملل متحد»^۴ (UNFPA) در مصر درخصوص مسائل تنظیم خانواده و جمعیت بوده است. این پژوهش نیز براساس روش شبیه‌سازی اقدام به ترسیم برخی سناریوهای جایگزین در این زمینه کرده بود. این پژوهش با توجه به حوزه وسیعی از مسائل اعم از تحولات جهانی و منطقه‌ای، مسائل مربوط به آموزش و اسکان و تکنولوژی، ارزش‌های اجتماعی، مسائل سیاسی و اقتصادی و جمعیتی و بازار کار صورت گرفته بود.

علاوه بر این پژوهش‌ها می‌توان به برخی دیگر از فعالیت‌های علمی در این زمینه اشاره کرد که با حمایت مؤسسه برنامه‌ریزی ملی قاهره و زیر نظر ابراهیم حلمی عبدالرحمن انجام شد و با عنوان «مصر ۲۰۰۰» شهرت یافت.

در انجام این پژوهش‌ها، گروهی از نخبگان و روشنفکرانی که نسبت به آینده مصر نگران بودند

۱. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۳، ص ۲۵.
2. Food and Agriculture Organization
3. Organisation for Economic Co-operation and Development
4. United Nations Fund for Population Activities

حضور داشتند. این مجموعه، اقدام به نگارش برخی مقالات و ارائه برخی پژوهش‌ها و کتاب‌ها درباره آینده مصر و جهان کرد.

در نهایت از جمله تلاش‌های قابل ذکری که در زمینه مسائل مربوط به آینده مصر صورت گرفته است می‌توان به مطالعاتی که در زمینه مسائل منطقه‌ای از دهه ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ صورت گرفت اشاره کرد. از جمله مهمترین این مطالعات عبارتند از:

- پژوهش‌های مربوط به برنامه‌ریزی بلندمدت برای دولت‌های عربی که زیر نظر ابراهیم حلمی عبدالرحمن و در مؤسسه برنامه‌ریزی ملی، در اوایل دهه ۱۹۷۰ صورت گرفت.
- پژوهشی که با عنوان جهان عرب در سال ۲۰۰۰ توسط انطون زحلان صورت گرفت.
- پژوهشی که با عنوان آینده‌های جایگزین برای جهان عرب توسط دفتر خاورمیانه انجمن جهان سوم در قاهره و در بازه زمانی ۱۹۸۰-۱۹۸۵ با همکاری سازمان ملل متحد صورت گرفت.
- پژوهشی درباره چشم‌انداز آینده کشورهای عربی که مرکز مطالعات وحدت عربی در بیروت و در بازه زمانی ۱۹۸۵-۱۹۸۸ انجام داده است.
- پژوهشی که در چارچوب پروژه «وابستگی متقابل»^۱ که از سوی شرکت نفت ایتالیایی^۲ (ENI) و سازمان کشورهای عربی صادرکننده نفت (OAPEC)^۳ در دهه ۱۹۸۰ انجام گرفت.
- علیرغم پژوهش‌هایی که مورد اشاره قرار گرفت، اما سنگ بنای اصلی مطالعات آینده‌پژوهی در مصر را باید پروژه «مصر ۲۰۲۰» دانست. این پژوهش به دلیل اهمیت در عرصه مطالعات آینده‌پژوهی معاصر مصر در ادامه به صورت مجزا بررسی می‌شود:

- پروژه مصر ۲۰۲۰

درک صحیح و روبه‌رشد نسبت به نقش مطالعات آینده‌پژوهی در ترسیم آینده‌ای مطلوب و توسعه یافته و برنامه‌محور و توجه به حرکت سریع کشورهای پیشرفته در عرصه‌های گوناگون در اثر اهتمام به مطالعات آینده‌پژوهی و همچنین لزوم توجه به توان و استعداد‌های داخلی و استفاده درست و هدفمند از آنها در رسیدن به آینده‌ای توسعه یافته و مترقی باعث روی آوردن نخبگان مصر به گفتگوهای در زمینه چشم‌انداز مصر در افق آینده شد.^۴

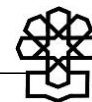
از اواسط دهه ۱۹۸۰، موج روی آوردن به سمت مطالعات آینده‌پژوهی بالا گرفت و اساتید، روشنفکران، روزنامه‌نگاران و نخبگان در این خصوص مطالب زیادی گفته و نوشته‌اند و جلسات و کنفرانس‌ها و میزگردهایی تشکیل دادند و تلاش کردند که همگان را متوجه تغییرات گسترده‌ای کنند که در جهان در حال روی دادن است و این مسئله را گوشزد کنند که جهان عرب و همچنین مصر باید

۱. الاعتماد المتقابل

2. Ente Nazionale Idrocarburi

3. Organization of Arab Petroleum Exporting Countries .

۴. ابراهیم العیسوی، الدراسات المستقبلية و مشروع مصر ۲۰۲۰، سپتامبر ۲۰۰۰، ص ۱۷.

نسبت به مطالعات آینده‌پژوهی اهتمام ویژه داشته باشند. اما آنچه مسلم است که این قبیل فعالیت‌ها و تلاش‌ها در سطح ارائه یک طرح و پروژه پژوهشی بزرگ در خصوص آینده نبود. همین امر باعث شد تا عده‌ای از نخبگان به جای خالی پروژه‌های جامع و بزرگ در این زمینه پی ببرند و همین امر منجر به ارائه پروژه «مصر ۲۰۲۰» شد.

این پروژه که انجمن جهان سوم ارائه داد و در سال ۱۹۹۵ به اجرا درآمد، در واقع چشم‌انداز مصر را برای سال ۲۰۲۰ ترسیم می‌کند. برای تهیه این پروژه اقتصاددان معروف مصری، اسماعیل صبری عبدا... - رئیس انجمن جهان سوم - از ۱۶ دانشمند و پژوهشگر برای همکاری دعوت به عمل آورد. همه آنها معتقد بودند که ضروری است که به بررسی جوانب رشد و توسعه مصر در ۲۵ سال گذشته پرداخته شود و براساس آن برنامه‌های رشد و توسعه مصر را برای ۲۵ سال آینده تدوین شود.

پروفسور ابراهیم عیسوی، استاد اقتصاد مؤسسه ملی برنامه‌ریزی، پژوهشگر و محقق اصلی در تنظیم این چشم‌انداز در این زمینه می‌گوید: «تلاش‌های فشرده برای این پروژه در عمل و به‌صورت غیررسمی از سپتامبر ۱۹۹۷ آغاز شد و به‌دلیل مشکلات مالی، فعالیت‌های مؤسسه تا مارس ۲۰۰۰ متوقف شد، البته مسئولان و رهبران این پروژه به‌صورت مجانی و بدون چشمداشت مالی، تلاش‌های خود را ادامه دادند.

- اهداف چشم‌انداز مصر ۲۰۲۰

هدف چشم‌انداز مصر ۲۰۲۰ این نیست که آینده مصر را ترسیم کند و یا اینکه استراتژی یا برنامه عینی برای جامعه مصر ارائه دهد، بلکه ارائه یک قاعده و مبنای شناختی است که مردم و نیز تصمیم‌گیرندگان کشور را کمک می‌کند تا تصمیمات و اقدامات خود را به‌صورتی اتخاذ کنند که به آینده بهتر برای مصر - خصوصاً در دهه اول و دوم قرن ۲۱- منجر شود. این طرح در واقع درصدد تحقق سه هدف اصلی ذیل است:

۱. **ارائه چند سناریو:** یعنی ارائه تصویرهایی از آینده‌های جایگزین برای حرکت جامعه مصر در حوزه‌های مختلف و بیان وضعیت انسان و جامعه مصری در سال ۲۰۲۰ به همراه مشخص کردن مزایا و معایب و دشواری‌هایی که اتخاذ هر یک از این سناریوها را به دنبال دارد.

۲. **به منصفه ظهور رساندن روشی جدید در مدیریت امور اجتماعی و حکومتی:** که از طریق ارائه ابزارهای علمی، به تصمیم‌گیران کمک می‌کند که تصمیمات خود را بر پایه ارکان متقن و مستحکمی که ریشه در شناخت واقعیت و نگاه به آینده دارد اتخاذ کنند. ازسوی دیگر ارائه این ابزارها کمک می‌کند که تصمیم‌گیرندگان جوانب مختلف تصمیمات خود را مد نظر قرار داده و از جزئی‌نگری‌هایی یافته و با نگاهی دوراندیشانه ارتباط میان تصمیمات خود را با متغیرهای گوناگونی که در مدیریت جامعه مؤثرند لحاظ کرده و آنچه برای رشد و توسعه کشور در بلندمدت مفید است در پیش گیرند.

۳. توسعه دیدگاه عمومی مبنی بر اهتمام و توجه به مسائل آینده: با توجه به مسائل مرتبط با آینده علاقه و شور و شعفی در مردم، به خصوص نخبگان، اساتید و اشخاص مؤثر در جامعه در زمینه توجه به آینده‌های جایگزین، فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از اتخاذ تصمیمات گوناگون ایجاد می‌شود. این شیوه بدان معناست که یک انگیزه عمومی در سطح ملی برای توجه به مسائل آینده‌پژوهی در جامعه ایجاد و سطح آگاهی مردم در این زمینه از طریق اقداماتی مانند گفتگوهای ملی، انتشار کتاب‌ها و مجلات گوناگون، ارائه مباحث از سوی احزاب، مؤسسات و اصحاب قلم و اصحاب فکر افزایش می‌یابد.^۱

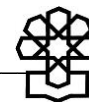
از جمله حوزه‌های که در پروژه مصر ۲۰۲۰ مورد توجه قرار گرفت عبارتند از:

- محیط زیست و جمعیت.
- مواد غذایی و کشاورزی.
- ساخت و تولید.
- مسکن .
- حمل‌ونقل و ارتباطات.
- آموزش و پرورش و پژوهش‌های علمی و فناوری.
- بخش مالی.
- معاملات خارجی.
- حکومت و مدیریت امور اجتماعی.
- فرهنگ و اطلاعات.
- جامعه.
- پیشرفت‌های منطقه‌ای و اوضاع جهانی.

علاوه بر این پروژه، طرح‌های دیگری نیز وجود دارد که رویکردهای بلندمدت را مد نظر داشته است. از آن جمله می‌توان به انتشار گزارش توسعه انسانی مصر در سال ۲۰۰۵ که از سوی برنامه توسعه سازمان ملل و تعدادی از نخبگان مصری تهیه شد و آینده‌نگری تعدادی از استان‌ها را تا سال ۲۰۱۵ مد نظر قرار داد اشاره کرد.

علیرغم وجود موجی از مطالعات و بررسی‌های آینده‌پژوهی از نیمه دهه ۱۹۹۰ به بعد دایره فعالیت‌های صورت گرفته در این زمینه چندان وسیع و امیدبخش نبوده است و در بین پژوهش‌های صورت گرفته تنها می‌توان پروژه مصر ۲۰۲۰ را از پژوهش‌های جامع و قابل ملاحظه در مطالعات آینده‌پژوهی قلمداد کرد.

البته مطالعات آینده‌پژوهی مصر در دهه جاری و به دلیل انجام برخی دیگر از پژوهش‌ها بهبود یافته است. از جمله مهمترین آنها چشم‌انداز ۲۰۳۰ است که مرکز اطلاعات هیئت دولت آن را منتشر کرده است.

- چشم‌انداز ۲۰۳۰ مصر

این چشم‌انداز که با عنوان استراتژی توسعه پایدار مصر - چشم‌انداز ۲۰۳۰ - شناخته می‌شود به منزله نقشه‌ای است که هدف آن ایجاد تحول و ساختن راه و روشی است که امکان بهره‌گیری هر چه بیشتر از امکانات و امتیازات رقابتی مصر را برای بازگرداندن نقش تاریخی این کشور در رهبری منطقه و بالابردن کیفیت زندگی شهروندان فراهم می‌کند.

این چشم‌انداز از سه بخش اصلی تشکیل یافته است:

الف) بخش اقتصادی

این بخش خود شامل ترسیم چشم‌اندازهایی در حوزه رشد اقتصادی، شفافیت و بهره‌وری نهادهای حکومتی و انرژی است. برخی از چشم‌اندازهای ترسیم شده برای آینده مصر در این حوزه‌ها به شرح زیر است:

رشد اقتصادی: اقتصاد مصر تا سال ۲۰۳۰ اقتصادی است مبتنی بر بازار، منضبط و توانا برای رشد پایدار، رقابتی، متکی بر دانش، دارای نقش بازیگری فعال در اقتصاد جهانی، توانا برای انطباق با تغییرات جهانی، دارای ارزش‌افزوده فراوان، ارائه‌کننده فرصت‌های شغلی مناسب، معقول و سازنده، با سرانه تولید ناخالص داخلی واقعی در سطح کشورهای با متوسط درآمد بالا.

انرژی: مصر تا سال ۲۰۳۰ در زمینه انرژی قادر خواهد بود کارهای ذیل را به انجام برساند: پاسخگویی به تمامی خواسته‌ها و نیازهای مربوط به توسعه ملی پایدار در حوزه انرژی، استفاده حداکثری از منابع متنوع انرژی با لحاظ محافظت از محیط زیست، دارای ابتکار در تغییرات منطقه‌ای مربوط به انرژی.

دانش و ابتکار و پژوهش‌های علمی: جامعه مصر تا سال ۲۰۳۰ جامعه‌ای خواهد بود: نوآور، دارای ابتکار، تولیدکننده علوم و تکنولوژی و دانش، با قدرت تطبیق‌دهندگی این ابتکارات و نوآوری‌ها با اهداف ملی و وطنی.

شفافیت و بهره‌وری از نهادهای حکومتی: با آغاز سال ۲۰۳۰ مصر دارای نظامی اداری خواهد بود که باکفایت، فعال، به همراه بهبود منابع مدیریت دولت، دارای شفافیت و صداقت و انعطاف‌پذیری، پاسخگو، دارای رضایت بالایی از سوی شهروندان.

ب) بخش اجتماعی

این بخش خود شامل ترسیم چشم‌اندازهایی در حوزه عدالت اجتماعی، آموزش، بهداشت و فرهنگ است. برخی از چشم‌اندازهای ترسیم شده برای آینده مصر در این حوزه‌ها به شرح زیر است:

عدالت اجتماعی: جامعه مصر تا سال ۲۰۳۰ جامعه‌ای خواهد بود: برخوردار از عدالت اجتماعی، مساوات در حقوق و فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، قادر به تضمین حقوق شهروندان در مشارکت و توزیع عادلانه در پرتو استانداردهای بهره‌وری، موفقیت و حاکمیت قانون.

بهداشت: تا سال ۲۰۳۰ جامعه مصر جامعه‌ای خواهد بود: برخوردار از زندگی سالم و امن در

سایه برخورداری از سیستم یکپارچه و باکیفیت و بدون تبعیض سلامت، قادر به بهبود شاخص‌های سلامت با دستیابی همگان به بیمه سلامت، پیشگیری و مداخله زود هنگام در مواجهه با بیماری‌ها برای حمایت از کسانی که توانایی مالی پایینی دارند، با درجه بالای رضایتمندی شهروندان و فعالین در حوزه بهداشت به گونه‌ای که مصر در عرصه ارائه خدمات و مطالعات پزشکی و پیشگیرانه در میان دولت‌های عربی و آفریقایی حائز رتبه اول شود.

آموزش و پرورش: هدف چشم‌انداز در حوزه تعلیم و تربیت تا سال ۲۰۳۰ عبارت است از: ارائه آموزش و پرورش برای همه با کیفیت بالا، بدون تبعیض در چارچوب نظام بنیادین، مستحکم، انعطاف‌پذیر و کارآمد، با محوریت تربیت دانش‌آموز قادر به اندیشیدن و توانا به استفاده از فنون و ابزارها و تکنولوژی‌ها، مبتکر، دارای اعتماد به نفس، افتخارکننده به تاریخ کشور خود، علاقمند و مشتاق ساختن آینده خود و قادر به رقابت و مقابله با نهادهای منطقه‌ای و جهانی.

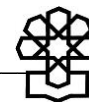
فرهنگ: تا سال ۲۰۳۰ مصر دارای یک سیستم ارزش‌های فرهنگی مثبت در جامعه خواهد بود که به تنوع و تفاوت احترام می‌گذارد، دسترسی شهروندان مصری را برای برخورداری از وسایل کسب دانش فراهم می‌سازد، افق‌هایی را برای تعامل با یافته‌های جهان معاصر در برابر او می‌گشاید، او را قادر به شناخت تاریخ و میراث تمدنی خود و ساخت فرهنگ جامعه می‌سازد.

ج) بخش محیطی

این بخش خود شامل ترسیم چشم‌اندازهایی در حوزه محیط زیست و توسعه عمرانی است. برخی از چشم‌اندازهای ترسیم شده برای آینده مصر در این حوزه‌ها به شرح زیر است:

محیط زیست: تا سال ۲۰۳۰ محیط زیست محور اساسی در تمامی بخش‌های توسعه و اقتصاد است به گونه‌ای که امنیت مواهب طبیعی و عدالت در بهره‌گیری بهینه از آن به همراه تضمین حقوق نسل‌های آینده تأمین شود و یک محیط سالم، امن و تمیز برای شهروندان مصری فراهم آید.

توسعه عمرانی: تا سال ۲۰۳۰ مصر به وسعت خود و تمدنش قادر خواهد بود که به مدیریت منابع محیطی خود را به صورت متوازن بپردازد و خواسته‌های مردم مصر را پاسخ گفته و کیفیت زندگی آنان را در این زمینه بالاتر ببرد.^۱

از آنجایی که مطالعات آینده پژوهی به صورت علمی و امروزی و در قالب یک رشته مستقل از قدمت چندانی برخوردار نیست. از همین رو متخصصان و نخبگان این حوزه نیز غالباً از رشته‌های مختلف وارد این مباحث شده و مطالعات خود را ادامه داده‌اند. در مصر نیز نخبگانی که در زمینه آینده پژوهی، مطالعات و پژوهش‌هایی ارائه داده‌اند از سایر رشته‌های علمی و به خصوص اقتصاد هستند. در ذیل به برخی از اشخاص و نخبگان برجسته مصری در زمینه مطالعات آینده پژوهی و آینده‌نگاری اشاره می‌شود.

۱. اسماعیل صبری عبدا...

اسماعیل صبری عبدا... یکی از برجسته‌ترین اقتصاددان‌های معاصر مصر است که در سال ۲۰۰۶ از دنیا رفت. وی استاد اقتصاد در دانشگاه اسکندریه و قاهره بود و سوابقی همچون مشاور اقتصادی جمال عبدالناصر، وزیر برنامه‌ریزی، رئیس انجمن جهان سوم (وابسته به سازمان ملل متحد)، نمایندگی مجلس نمایندگان مصر، مدیر مؤسسه ملی برنامه‌ریزی را دارا بوده است. او معتقد به لزوم برقراری تطابق میان حقوق فرد و جامعه برای تحقق توسعه اقتصادی از طریق اعتماد به نفس، ظرفیت‌ها، نیروها و امکانات ملی بدون هرگونه وابستگی به دیگران بود.

اسماعیل صبری، رئیس انجمن جهان سوم در مصر بود که به واسطه این انجمن، پژوهش‌های مهمی در خصوص جامعه مصر در ابعاد و حوزه‌های گوناگون آن صورت گرفت. بارزترین اقدام وی در خصوص آینده‌نگاری در مصر، اقدام به دعوت از اساتید و نخبگان این کشور برای تدوین چشم‌اندازی برای سال ۲۰۲۰ مصر بود که به چشم‌انداز مصر ۲۰۲۰ معروف شد.^۱

در زمینه مسائل جهان عرب نیز وی معتقد به لزوم آینده‌پژوهی بود. از همین رو، وی در انجمن جهان سوم اقدام به پژوهش در مورد جایگزین‌های احتمالی در خصوص تحولات جهان عرب کرد. همچنین وی اقدام به تألیف کتاب «مصر التی نرید»^۲ کرد موضوعات مطرح شده در این کتاب - مانند اشاره به اوضاع اقتصادی جهان، بحران‌هایی که دامنگیر کشورهای جهان سوم شده است، وضعیت جهان عرب، وضعیت داخلی مصر، حرکت به سمت توسعه و مراحل آن^۳ - نشان می‌دهد که تا چه حدی او درباره آینده مصر و لزوم ترسیم افقی روشن و رو به رشد برای این کشور و جهان عرب اهتمام داشته است.

۱. همان، ص ۳۶.

۲. مصري که ما مي‌خواهيم.

۳. اسماعیل صبری عبدا...، مصر التی نریدها، مکتبه الشروق، الطبعة الاولى، ۱۴۱۲ هـ - ۱۹۹۲ م.

۲. ابراهیم حسن العیسوی

ابراهیم حسن العیسوی، استاد اقتصاد و عضو هیئت علمی مرکز برنامه‌ریزی ملی در قاهره یکی از بارزترین پژوهشگران در خصوص مسائل آینده‌پژوهی مصر است که سابقه عضویت در گروه پژوهشی تنظیم‌کننده چشم‌انداز مصر ۲۰۲۰ را نیز دارد. وی در سال ۲۰۰۵ مقاله مهمی در خصوص مطالعات آینده‌پژوهی در جهان و مصر منتشر کرد که در آن دیدگاه‌های خود را در این باره مطرح کرده است.

از تخصص‌های اصلی وی تدریس در زمینه اصول اقتصاد، نظریه‌های برنامه‌ریزی، پژوهش در زمینه مسائل توسعه، جمعیت، رشد اقتصادی، سیاست‌های اصلاح اقتصادی و نظام اقتصاد دولتی است.

وی در کنار این پژوهش‌ها، در زمینه مطالعات آینده‌پژوهی نیز در مصر از جمله اساتید برجسته محسوب می‌شود. کتاب‌ها و مقاله‌های مختلفی از ایشان در زمینه مسائل اقتصادی چاپ شده است. در زمینه حوزه‌های مربوط به آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری نیز پژوهش‌هایی همچون «اندیشه‌های برنامه‌ریزی بلندمدت»^۱ «تحول نظام اجتماعی و آینده توسعه اقتصادی در مصر»^۲.

«آینده اقتصادی مصر»^۳، «سه جایگزین آینده مصر»^۴ «انفجار جمعیت یا بحران توسعه؟ پژوهشی پیرامون جمعیت و توسعه و آینده مصر»^۵، «سناریوها»^۶ «آینده‌پژوهی و پروژه مصر ۲۰۲۰»^۷، «چشم‌اندازهای تحقیق عدالت و توسعه در اقتصاد بهار عربی (وضعیت مصر)»^۸ از وی منتشر شده است.

۳. محمد ابراهیم منصور

محمد ابراهیم منصور، استاد اقتصاد دانشکده اقتصاد و مدیر مرکز مطالعات آینده‌پژوهی دانشگاه اسیوط و همچنین مؤسس و مدیر مرکز مطالعات آینده‌پژوهی مجلس وزرای مصر است. او مدیر مسئول مجله علمی «مطالعات آینده‌پژوهی» است. وی در مقاله مهمی تحت عنوان «آینده‌پژوهی؛ ماهیت و اهمیت پرداختن به آن در عالم عرب» به تبیین ماهیت مطالعات آینده‌پژوهی و لزوم توجه به آن در جهان عرب پرداخته است.^۹

وی درباره مطالعات مربوط به آینده‌پژوهی در مصر نیز جایگاه بالایی دارد، از همین رو در تنظیم چشم‌انداز مصر ۲۰۳۰ که مرکز مطالعات آینده‌پژوهی هیئت وزیران در مصر آن را تدوین کرده است،

۱. بعض الأفكار المتصلة بالتخطيط طويل المدى من واقع خبره مجموعه مصر سنة ۲۰۰۰. (بالاشتراك مع د. محمد على نصر)، چاپ شده در کتاب مفهوم و مشکلات و أساليب التخطيط طويل المدى للعالم العربي، نوشته ابراهیم حسن عیسوی، معهد التخطيط القومي، القاهرة، ديسمبر ۱۹۷۸.

۲. «تطور النظام الاجتماعى و مستقبل التنمية الاقتصادية فى مصر»، القاهرة ۱۹۸۲.

۳. مستقبل مصر الاقتصادية، تنبؤات و تساؤلات للاستشارة الفكرية (بالاشتراك مع د. محمد على نصر)، مصر المعاصرة، العدد ۳۷۹، ۱۹۸۰.

۴. «ثلاثة مستقبلات مصرية بديلة»، مجلة الفكر الاستراتيجى العربى، بيروت، شماره های ۸، ۹، ۱۹۸۳.

۵. انفجار سكانى أم أزمة تنمية؟ دراسة فى قضايا السكان والتنمية و مستقبل مصر، دار المستقبل العربى، القاهرة ۱۹۸۵.

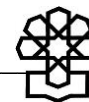
۶. «سناریوها» بحثى است در خصوص مفهوم سناریو و چگونگی به‌کارگیری آن در چشم‌انداز مصر ۲۰۲۰.

۷. الدراسات المستقبلية و مشروع مصر ۲۰۲۰، العدد ۱، منتدى العالم الثالث، القاهرة، ۲۰۰۸، المكتبة الأكاديمية.

۸. الدراسات المستقبلية و مشروع مصر ۲۰۲۰، القاهرة، منشورات مؤسسة الدراسات السياسية و الاستراتيجية بالأهرام، ۲۰۰۱.

۹. الآفاق المستقبلية لتحقيق العدالة و التنمية فى اقتصاد الربع العربى- حالة مصر، الملتقى الإقليمي للمعهد العربى للتخطيط حول اقتصاديات الربع العربى، البحر الميت- الأردن، ۱۷-۱۸ ديسمبر ۲۰۱۲.

محمد ابراهیم منصور، الدراسات المستقبلية، ماهيتها و اهمية توطينها عربيا، الدوحة، ۲۰۱۳.

وی مسئولیت گروه علمی تهیه‌کننده محورهای مربوط به این چشم‌انداز را بر عهده داشته است.^۱

۴. فهمی هویدی

محمود فهمی عبد الرزاق هویدی، معروف به فهمی هویدی نویسنده و روزنامه‌نگار و متفکر اسلامی مصری است که در سال ۱۹۶۱ از دانشکده حقوق دانشگاه قاهره فارغ‌التحصیل شده است. وی در خصوص تحلیل و آینده‌نگری در زمینه مسائل و مشکلات جهان عرب تبحر خاصی دارد. ۱۷ کتاب حاوی تحلیل معضلات و مشکلات جهان عرب است و با نگاهی آینده‌نگرانه به رشته تحریر در می‌آید در روزنامه‌های کشورهای مختلف عربی چاپ می‌شود.

از جمله تألیفات مهم وی درباره مسائل مصر، «مصر ترید حلا» - مصر یک راه‌حل می‌خواهد - نام دارد که در سال ۱۹۹۸ میلادی انتشارات دارالشروق قاهره آن را چاپ کرده است. وی در این کتاب به تحلیل جامعه‌شناسانه زندگی اجتماعی در مصر پرداخته است و از همین حیث حاوی نوعی آینده‌نگاری در خصوص مسائل اجتماعی در مصر نیز می‌باشد.^۲

فصل سوم - نهادها و مؤسسات آینده‌پژوهی مصر

در این بخش به مهمترین و شاخص‌ترین نهادها و مؤسساتی که در مصر به مطالعات آینده‌پژوهی اهتمام دارند اشاره خواهد شد:

۱. مرکز مطالعات آینده‌پژوهی^۳

این مرکز، وابسته به مرکز اطلاعات و پشتیبانی تصمیمات هیئت دولت مصر^۴ است و از جمله قدیمی‌ترین و مهمترین مراکزی است که به مباحث آینده‌پژوهی در مصر می‌پردازد. مرکز مطالعات آینده‌پژوهی یکی از ۳۳ بخشی است که در مرکز اطلاعات و پشتیبانی تصمیمات هیئت دولت مصر وجود دارد. کارویژه مخصوص این نهاد حکومتی تهیه و جمع‌آوری اطلاعات و پشتیبانی از روند اتخاذ تصمیمات است.

مرکز مطالعات آینده‌پژوهی^۵ در سال ۱۹۸۵ تأسیس شد و نقش اساسی در تقدیم برخی از طرح‌ها و پروژه‌های ابتکاری به هیئت وزیران و وزارتخانه‌های مختلف داشته است. این مرکز، در سال ۲۰۰۴ ایجاد شد.

۱. الدراسات المستقبلیه، پیشین، ص ۴۲.

۲. هویدی، فهمی، مصر ترید حلا، دارالشروق، قاهره، ۱۹۹۸ م.

۳. مرکز الدراسات المستقبلیه

4. www.idsc.gov.e

5. <http://www.future.idsc.gov.eg>

این مرکز آینده‌پژوهی به صورت مستقیم زیر نظر رئیس مرکز اطلاعات و پشتیبانی تصمیمات هیئت دولت فعالیت می‌کند و اغلب با رئیس هیئت وزیران و برخی دیگر از اعضای حکومت نیز ارتباطی نزدیک دارد. فعالیت‌های این مرکز، بیشتر بر روی مسائل و مشکلات اساسی کشور از قبیل پرداختن به مطالعات آینده‌پژوهی در خصوص انرژی، آب، تغییرات آب و هوا، توسعه اقتصادی و اجتماعی متمرکز است. از جمله مأموریت‌های این مرکز آینده‌پژوهی عبارت است از: بالا بردن سطح آگاهی‌های جامعه در خصوص ضرورت پرداختن به چشم‌اندازها و ساختن آینده بر اساس آنها، توسعه و ترویج نتایج مطالعات و پژوهش‌های انجام شده مرکز، برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی، جلسات همفکری و بحث با حضور اندیشمندان و مخترعین و پژوهشگران حوزه‌های مختلف.^۱

پروژه مهم و اصلی «چشم‌انداز آینده مصر» را این مرکز دنبال می‌کند. این پروژه قصد دارد چشم‌انداز آینده مصر را تا سال ۲۰۲۵ ترسیم کند و سناریوها و مکانیسم‌های مربوط را تبیین کند. در همین راستا، مرکز فعالیت‌های مختلفی انجام داده که از جمله مهمترین این فعالیت‌ها عبارت است از: برگزاری کنفرانس‌های سالیانه که یکی از مهمترین آنها اولین کنفرانسی بود که تحت عنوان «پیش‌نویس چشم‌انداز آینده مصر» برگزار شد و بحث‌های مفید فراوانی پیرامون آن صورت گرفت. از جمله کارهای دیگر می‌توان به تبیین چشم‌انداز برتر و مناسب از حیث جغرافیایی برای مصر و نیز پیش‌بینی تأسیس پایتخت جدید بر اساس آن اشاره کرد.

این مرکز در عرصه توسعه همکاری‌های بین‌المللی نیز موفقیت‌هایی به دست آورده است. به گونه‌ای که پروتکل‌های همکاری با دانشگاه برگن^۲ نروژ و مرکز مطالعات آینده‌پژوهی ایالات متحده آمریکا (RAND) و نیز تفاهمنامه‌هایی با مرکز فرهنگی فرانسه و همچنین «مؤسسه مطالعات آینده‌پژوهی و ارزیابی فناوری»^۳ برلین را منعقد کرده است.

علاوه بر پروژه مذکور، طرح‌ها و مقالات مختلف دیگری نیز از سوی این مرکز انجام و منتشر شده است که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

آینده آب‌ها در مصر: این طرح پژوهشی با هدف ارائه سناریوهایی جایگزین برای وضعیت آب‌های مصر در آینده تدوین شد.

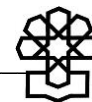
ضرورت سرمایه‌گذاری مستقیم در تحقیق و توسعه: عنوان تحقیقی است که در آن مباحث و پژوهش‌هایی در خصوص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطرح شده است.

به سمت استفاده بهینه از موقعیت جغرافیایی مصر: با توجه به موقعیت استراتژیکی خاص مصر از حیث جغرافیایی و واقع شدن آن در میان شمال آفریقا، خاورمیانه و کشورهای اتحادیه اروپا، این پژوهش با هدف ارائه بهترین فرصت‌ها در بهره‌گیری از این ظرفیت ممتاز جغرافیایی ارائه شده است.

۱. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكنبة الاسكندرية، ۲۰۱۳، ص ۲۵.

2. University of Bergen.

3. IZT - Institut für Zukunftsstudien und Technologiebewertung.

آینده کشور فلسطین و اقتضائات موفقیت دولت فلسطین: این پژوهش به مسئله فلسطین و دولت آن، که در خاورمیانه از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است پرداخته و ۵ سناریو برای آینده مصر در ارتباط با چگونگی تعامل با قضیه فلسطین پیش‌بینی کرده است.

چشم‌انداز پایتخت مصر ۲۰۵۰: با توجه به مشکلات عدیده‌ای که قاهره به‌عنوان پایتخت مصر از آن رنج می‌برد، در این چشم‌انداز تلاش شده است که دورنمایی از پایتخت مصر در سال ۲۰۵۰ ارائه و با توجه به ظرفیت‌ها و شرایط گوناگون، جایگزینی برای آن در نظر گرفته شود.

۲. مرکز مطالعات سیاسی و استراتژیک «الأهرام»^۱

این مرکز در قاهره قرار دارد و در سال ۱۹۶۸ تأسیس شده است. این مرکز در سال‌های ابتدایی تأسیس بر مطالعه پیرامون صهیونیسم و جامعه اسرائیل متمرکز شده بود، اما پس از آن به موضوعاتی مانند مطالعات حکومتی، مسائل استراتژیکی و به‌خصوص توسعه در نظام بین‌الملل، رویکردهای تعاملی میان دولت‌های عربی و نظام بین‌المللی و چارچوب‌های منطقه‌ای آن و نیز ارتباط بین دولت‌ها پرداخت. امروزه این مرکز بیشتر بر روی مطالعه در خصوص جامعه مصر و ابعاد گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی آن متمرکز شده است.

این مرکز تلاش می‌کند تا آگاهی را در بین مردم مصر و ملت‌های عربی پیرامون مسائل استراتژیک جهانی و خصوصاً مناطق عرب‌نشین افزایش دهد. این مرکز با اساتید دانشگاه‌ها، پژوهشگران و مراکز پژوهشی در سطح منطقه‌ای و جهانی ارتباط برقرار کرده و دوره‌های مختلفی برای عموم برگزار می‌کند تا از این طریق بتواند بینش مردم را نسبت به مسائل استراتژیک اقتصادی، اجتماعی و سیاسی افزایش دهد.

ساختار داخلی این مرکز به‌صورت زیر تشکیل یافته است:

- واحد پژوهش‌های عربی.
- واحد نظام‌های سیاسی.
- واحد روابط بین‌المللی.
- واحد پژوهش‌های اقتصادی.
- واحد مطالعات اجتماعی.
- واحد مطالعات تاریخی.

همچنین موارد زیر به‌صورت خاص بررسی و مطالعه می‌شود:

- برنامه مطالعات مربوط به اسرائیل.
- برنامه مطالعات مربوط به خلیج.
- مطالعات اینترنت و فناوری اطلاعات^۲.

۱. مرکز الاهرام للدراسات السياسية و الاستراتیجیه.

2. <http://acpss.ahram.org.eg/>

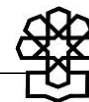
فعالیت‌هایی که این مرکز در مطالعات استراتژیک در حوزه‌های مختلف دارد بی‌ارتباط با مسائل و مباحث آینده‌پژوهی نیست، اما واقعیت این است که در این مرکز، واحد مستقل و خاصی ندارد که با محوریت مطالعات آینده‌پژوهی و روش‌های برآمده از آن به انجام مطالعات، پژوهش‌ها، برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی اقدام کند.

۳. مرکز مطالعات آینده‌پژوهی دانشگاه اسیوط

این مرکز وابسته به دانشگاه اسیوط در سال ۱۹۹۴ ایجاد شد. هدف و مأموریت این مرکز را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

- پرداختن به چشم‌اندازهایی در خصوص آینده و پژوهش پیرامون گزینه‌های اجتماعی و سیاسی که جامعه در آینده با آنها مواجه خواهد شد و همچنین رصد کردن تحولات منطقه‌ای و جهانی و تبیین توان موجود و متغیرهایی که بر حرکت جامعه در آینده مؤثر است.
- قراردادن حاصل بررسی‌ها و پژوهش‌های کارشناسانه در اختیار مراکز تصمیم‌گیر به همراه بیان بهترین راهکارها و جایگزین‌های ممکن برای توجیه تصمیمات در مسیر تحولات آینده.
- پرداختن به مسائل مربوط به پیشرفت علمی و فناوری دانشگاه و تحول بخشی در مأموریت‌های تمدنی و روشنگرانه آن در جامعه و همچنین مسائل مربوط به رشد و توسعه جامعه و صیانت از وحدت، انسجام ملی، تقویت امنیت ملی، توسعه امنیت ملی و سلامت اجتماعی.
- توجه ویژه به توسعه انسانی، مشارکت زنان، حقوق کودکان و مسائل و مشکلات جمعیتی و روش‌های مقابله با آن.
- اهتمام به مسائل مربوط به توسعه محلی در سطح مصر و حمایت از پروژه‌های ملی و ارائه مشاوره به‌ویژه در خصوص پروژه‌های مربوط به توسعه در مناطق جنوبی.
- مرکز برای رسیدن به اهداف خود از نخبگان و پژوهشگران دانشگاه اسیوط و سایر دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در رابطه با حوزه‌های فعالیت مرکز که دارای تخصص هستند بهره می‌برد و همچنین از کتابخانه‌ای جامع و پایگاه اطلاعاتی که به سایر مراکز دانشگاهی و پژوهشی متصل است استفاده می‌کند.^۱
- این مرکز شامل بخش‌هایی مانند واحد پژوهش‌ها و فعالیت‌های دانشگاهی، واحد پژوهش‌های مربوط به توسعه انسانی، واحد پژوهش‌های مربوط به جامعه مصر، واحد مطالعات امنیت ملی، واحد مدیریت بحران، واحد آموزش‌های مداوم، واحد مطالعات زنان و جمعیت، واحد حمایت از دانشجویان، واحد پژوهش‌های مربوط به مؤسسات و نهادهای غیردولتی است.
- هریک از این بخش‌ها در مسیر مأموریت‌های این مرکز وظایف خود را انجام می‌دهند و در رأس واحدهای پژوهشی تعدادی از اساتید دانشگاه اسیوط حضور دارند.

1. <http://www.aun.edu.eg/future-studies>.

این مرکز اقدام به انتشار مجله علمی با عنوان «مطالعات آینده» کرده که در این مجله مسائل مختلف مربوط به حوزه آینده‌پژوهی در قالب مقالات علمی ارائه شده است.

همچنین این مرکز اقدام به برگزاری نشست‌ها و جلسات سخنرانی در خصوص قضایای مهم و گردآوری خبرگان و کارشناسان برای بحث و تبادل نظر در حوزه‌های مختلف کرده و بر همین اساس نیز به برگزاری کنفرانس‌های سالیانه، انتشار مجلات و کتاب‌های مختلف در همین راستا اقدام کرده است.

از جمله موضوعات مهمی که این مؤسسه به آن پرداخته، فعالیت‌های بنیادگرایان و تروریست‌ها در مصر است.

مؤسسه درباره این موضوع و دیگر موضوعاتی که از جمله دلایل نارضایتی مردم محسوب می‌شوند به بررسی پرداخته و دیدگاه‌های بدیل و جایگزین و نیز پیشنهادهایی در خصوص آنها ارائه کرده است. از جمله پیشنهادهای ارائه شده می‌توان به ضرورت بهره‌گیری از مسیحیان به صورت مساوی و برابر با سایرین در ارتش مصر اشاره کرد. ارائه این قبیل پیشنهادهای، نشان‌دهنده دیدگاه‌های لیبرالی حاکم بر این مرکز است و از آنجایی که این مرکز وابسته به دانشگاه است لذا تا حدود زیادی از آزادی عمل در پرداختن به مأموریت‌های خود را داراست. در سال‌های اخیر این مؤسسه به مسائلی مانند روند سازش در خاورمیانه، آینده قدس و همچنین سیاست‌های هسته‌ای کشورها در منطقه پرداخته است.^۱

۴. انجمن آینده‌پژوهی مصر عرب^۲

انجمن آینده‌پژوهی مصر عرب، نهادی غیردولتی و غیرانتفاعی است. این انجمن یکی از مهمترین شبکه‌های تبادل آرا و بحث پیرامون آینده و قضایای مرتبط با این حوزه است و مقر آن در قاهره واقع شده، مجموعه‌ای از دانشگاهیان و روشنفکران مصر در این انجمن گرد آمده‌اند. این انجمن، پژوهش پیرامون آینده و جایگزین‌های ممکن و نزدیک به واقع و برگزیدن و معرفی بهترین آنها را بر خود فرض می‌داند. انجمن، این عمل را در چارچوب بررسی و تحلیل تحولات و چالش‌های فعلی و آینده انجام می‌دهد و بر همین اساس نیز به سیاستگذاری اقدام می‌کند و در این زمینه هم بخش عمومی و هم بخش خصوصی را مد نظر قرار می‌دهد. از همین‌روست که انجمن، بهره‌گیران عمومی و خصوصی را از فعالیت‌های خود هم در سطح ملی و هم بین‌المللی با دانش و علمی که جنبه آینده‌نگرانه دارد آشنا می‌کند.^۳ انجمن برای نیل به اهداف خود راهبردهایی را مد نظر قرار داده است که بر اساس هر یک از این راهبردها نیز به انجام برخی فعالیت اقدام می‌کند.

برخی از مهمترین این راهبردها و فعالیت‌های در ذیل می‌آید که عبارتند از:

۱. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۳، ص ۴۳.
۲. جمعیه بحوث المستقبلیات المصریه العربیه (إیافرا).

3. <http://www.eafra.org/>

الف) توسعه مطالعات آینده‌پژوهی از طریق

- توسعه مؤسسات علمی فعال در زمینه آینده‌پژوهی،
- تدوین سناریوهای توسعه انسانی پایدار،
- تصویب پروژه‌های پژوهشی در عرصه سیستم‌های اطلاعات و ارتباطات، انرژی، آب‌ها، جهانی شدن، حکومت، آموزش، ساخت، محیط زیست، تحولات اجتماعی و فرهنگی، سناریوهای صلح.

ب) ارائه مشاوره در حوزه آینده‌پژوهی در مواردی مانند

- پیش‌بینی توسعه استراتژیک برای مؤسسات،
- اندیشه رهبری و پیشروی،
- پیش‌بینی و طرح‌ریزی برنامه‌های توسعه حکومتی و خصوصی، منطقه‌ای و جهانی.

ج) آموزش در حوزه‌های مربوط به آینده‌پژوهی

- برگزاری همایش‌ها و دوره‌های آموزشی و کنفرانس‌های بین‌المللی،
- تبلیغ و تقویت انتشار فرهنگ آینده‌نگری،
- برگزاری دوره‌های آموزشی داخل شرکت‌ها و مؤسسات تجاری و دولتی،
- برگزاری برنامه‌های ملی در سطوح مختلف دانشگاهی در عرصه آینده‌پژوهی.

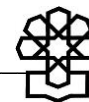
د) اجرای پروژه‌ها و همکاری در پروژه‌های آینده‌پژوهی از قبیل

- پروژه همکاری‌های آینده‌پژوهی میان مصر و فرانسه،
  - همکاری با مرکز مطالعات آینده‌پژوهی دانشگاه اسیوط،
  - همکاری با انجمن مطالعات استراتژیک و حقوقی سودان،
  - همکاری با مرکز مطالعات آینده‌پژوهی مرکز اطلاعات و پشتیبانی تصمیمات هیئت دولت مصر.
- اعضای این انجمن در طول سال، چهار گردهمایی مهم دارند و مهمترین مسائلی که تاکنون مورد بررسی آنها قرار گرفته عبارت است از: آب، آموزش از راه دور، انرژی، فرهنگ جوانان.

یکی از وظایف این انجمن ارتباط با پروژه هزاره^۱ بوده که زیر نظر سازمان ملل متحد در حال انجام است. انجمن آینده‌پژوهی مصر عرب، پیشگام این پروژه در مصر محسوب می‌شود. از همین رو گروهی ۱۵ نفره در این انجمن عهده‌دار ترجمه گزارش سالیانه پروژه هزاره به زبان عربی و انتشار آن هستند. انجمن، از بهار ۲۰۱۱ و با استفاده از روش «دلفی در وقت واقعی»^۲ اقدام به بررسی و تطابق پروژه هزاره با اوضاع و احوال مصر کرده است. اعضای انجمن و سایر نخبگان مشارکت‌کننده تلاش می‌کنند که افق‌های جدیدی را برای مصر ترسیم کنند. نتیجه به‌کارگیری روش دلفی در مطالعات و

1. Millennium project

۲. Real-Time Delphi: روش‌های گوناگونی برای نظرسنجی، اخذ پیشنهادات و پیش‌بینی آینده برای کمک در تصمیم‌گیری‌ها وجود دارد. یکی از این روش‌ها که ضمن حفظ سادگی از قابلیت اطمینان بالایی برخوردار است «روش دلفی» است. در این روش، نظرات نخبگان مورد توجه قرار می‌گیرد.

بررسی‌های انجمن، ارائه سناریوهایی برای آینده مصر است. نتیجه بررسی‌ها و مطالعات مختلف انجام شده را انجمن در قالب گزارشی در خصوص آینده مصر، در سال ۲۰۱۱ ارائه داد. پس از انقلاب ۲۰۱۱ مصر نیز مطالعاتی از سوی این انجمن در خصوص عناصر و ریشه‌های توجه به مسائل آینده در مصر و طرح رویکردهای جدیدی برای مصر صورت گرفت. در بررسی این ریشه‌ها و عناصر آینده‌پژوهی مصر، مجموعه‌ای از آینده‌پژوهان، مورخین، جامعه‌شناسان و متخصصین حوزه‌های مختلف مشارکت داشته‌اند. برآیند این بررسی‌ها به ارائه پیشنهادهایی درباره رویکردهای پیش‌رونده در تکنولوژی انقلاب مهندسی ژنتیک منجر شد.^۱

۵. مؤسسه ملی برنامه‌ریزی^۲

مؤسسه ملی برنامه‌ریزی براساس قانون شماره (۲۳۱) سال ۱۹۶۰ به عنوان مؤسسه‌ای عمومی که دارای شخصیت حقوقی مستقلی است تأسیس شد تا بتواند در پرتو فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی، تقویت‌کننده اندیشه و روش برنامه‌ریزی علمی در مصر باشد.

مأموریت اصلی این مؤسسه تولید و انتشار دانش و ارائه راه‌حل‌های جدید برای سیاستگذاران و تصمیم‌گیران کشور در همه سطوح و همه حوزه‌های مربوط به برنامه‌ریزی و توسعه است. مؤسسه این مأموریت را از راه انجام مطالعات، پژوهش‌ها و همکاری‌ها برای تحقق اهداف توسعه پایدار انجام می‌دهد.

مهمترین اهداف ترسیم شده برای این مؤسسه بر اساس قانون شماره (۱۳) سال ۲۰۱۵ عبارتند از:

- انجام پژوهش‌ها و مطالعات در تمامی حوزه‌هایی که مرتبط با مأموریت‌های مؤسسه است.
- تربیت کادر برنامه‌ریزی از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط با برنامه‌ریزی و توسعه و اعطای گواهی بر اساس آن.

- اعطای مدارک علمی (دیپلم، کارشناسی ارشد و دکترا) در حوزه‌های مختلف مرتبط با برنامه‌ریزی و توسعه به صورت مستقل یا با همکاری سایر نهادهای علمی داخلی و خارجی.

- تولید و انتشار پژوهش‌ها و گزارش‌ها در مجلات علمی و ترجمه و تألیف کتاب‌های مرتبط با اهداف مؤسسه.

- ارائه مشاوره‌های علمی در حوزه‌های مرتبط با مسائل برنامه‌ریزی و توسعه در داخل و خارج کشور.

- برگزاری همایش‌ها، کنفرانس‌ها و اجلاس‌های علمی.

- اظهار نظر در طرح‌های قانونی و تصمیماتی که مرتبط با مسائل برنامه‌ریزی و توسعه است.

- کمک به گسترش فرهنگ برنامه‌ریزی و توسعه در جامعه.^۳

مؤسسه، علاوه بر بخش‌های اداری دارای واحدهایی است که به انجام فعالیت‌های پژوهشی

۱. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۳، ص ۴۴.

۲. معهد التخطيط القومي.

3. <http://inplanning.gov.eg>

می‌پردازند. این واحدها عبارتند از: واحد روش‌های برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی فرهنگی و اجتماعی، برنامه‌ریزی و توسعه محیط زیست، برنامه‌ریزی و توسعه زراعی، برنامه‌ریزی و توسعه صنعتی، توسعه منطقه‌ای، سیاست‌های کلان اقتصادی، روابط بین‌المللی اقتصادی.

مؤسسه ملی برنامه‌ریزی در دوران جمال عبدالناصر از اهمیت و جایگاه بسیار بالایی برخوردار بود. زیرا اقداماتی در خصوص مدل برنامه‌ریزی متمرکز و اتخاذ سیاست‌های اجتماعی به روش شوروی سابق انجام می‌داد و در همین راستا نیز با کشورهای کمونیستی شرق اروپا ارتباط‌هایی برقرار کرده بود، اما با روی کار آمدن انور سادات، نوع روابط و رویکردها عوض شد و بیشتر به سمت ایالات متحده آمریکا سوق پیدا کرد. مأموریت بزرگ این مؤسسه از سال ۱۹۹۴ و با تهیه گزارش توسعه انسانی و انتشار نسخه‌های متعددی در خصوص آن با پشتیبانی برنامه توسعه ملل متحد^۱ آغاز شد. این گزارش‌ها حوزه‌های گوناگونی همچون آموزش، انرژی، تحولات اجتماعی و اقتصادی را دربرمی‌گرفت. این گزارش‌ها در هر زمینه‌ای با نگاهی آینده‌پژوهانه تدوین می‌شد و از همین حیث می‌توان آنها را در زمره مطالعات آینده‌پژوهی محسوب کرد.^۲

۶. مرکز ملی تحقیقات^۳

این مرکز در سال ۱۹۵۶ با عنوان مؤسسه عمومی مستقل و با هدف تقویت پایه‌های مطالعات علمی تطبیقی خصوصاً در صنعت، کشاورزی، بهداشت عمومی و دیگر بخش‌های اقتصاد ملی تأسیس شد. این مرکز وابسته به وزارت تحقیقات علمی مصر است و بزرگ‌ترین مرکز وابسته به این وزارتخانه محسوب می‌شود. از جمله چشم‌اندازهای ترسیم شده برای این مرکز عبارت است از: همکاری با بخش‌های مختلف تولید و خدمات اصلی در زمینه‌های گوناگون علمی، تکنولوژی و ارائه آموزش و مشاوره‌های علمی. در همین راستا این مرکز اقدام به مطالعات تطبیقی در زمینه‌های اساسی مربوط به بخش‌های تولید و خدمات کرده است. بخش‌های گوناگونی همچون بخش صنعت، بخش کشاورزی، بخش بهداشت و محیط زیست، بخش علوم طبیعی و علوم پایه در این مرکز در حال فعالیت هستند.^۴

۷. مرکز بین‌المللی مطالعات استراتژیک و آینده‌پژوهی^۵

این مرکز، مؤسسه‌ای پژوهشی و مستقل است که کارویژه اصلی آن عبارت است از: مطالعه و پژوهش درخصوص مسائل استراتژیک و مرتبط با تحولات جهانی و بررسی تأثیر آن در سطح ملی، منطقه‌ای و

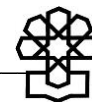
۱. برنامه توسعه ملل متحد (United Nations Development Program (UNDP))، شبکه جهانی سازمان ملل متحد برای توسعه است که از تغییر حمایت می‌کند و کشورها را با دانش، تجربه و منابع برای کمک به مردم برای ایجاد زندگی بهتر پیوند می‌دهد. برنامه توسعه ملل متحد در ۱۹۶۵ تأسیس شد و دفتر مرکزی آن در نیویورک قرار دارد.

۲. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۳، ص ۴۶.

۳. المركز القومي للبحوث.

4. <http://www.nrc.sci.eg>

۵. المركز الدولي للدراسات الاستراتيجية و المستقبلية.

جهانی. این مرکز در سال ۲۰۰۴ تأسیس شده است. مرکز بین‌المللی مطالعات استراتژیک و آینده‌پژوهی، برنامه‌ریزی‌هایی در زمینه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، فناوری ارتباطات و نیز مطالعات صلح تنظیم می‌کند. همچنین از طریق کمک‌های مالی و اجرای برنامه‌های پژوهشی در توسعه اجتماعی مصر مشارکت می‌کند.^۱

۸. مؤسسه مطالعات سیاسی و استراتژیک مصر^۲

این مؤسسه در سال ۲۰۱۴، و به‌عنوان مؤسسه‌ای غیرانتفاعی تأسیس شده است. نام اختصاری این مؤسسه (EIPSS)^۳ است.

این مؤسسه به ارائه مشاوره و نیز همکاری با پژوهشگران و مسئولین مؤسسات و نهادهای تصمیم‌گیر در سطح مختلف ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی می‌پردازد. چشم‌انداز اصلی این مؤسسه ایجاد یک چارچوب فکری است که خاستگاه آن پایه‌های ثابت تمدنی و اندیشه‌ای امت عرب و مسلمان است تا بتواند در مواجهه با تحولات و بحران‌ها به‌صورتی علمی به مقابله با آنها برخیزد. از همین‌رو این مؤسسه مأموریت اصلی خود را افزایش آگاهی‌های سیاسی و استراتژیک و مشارکت در تربیت نیروی انسانی قادر به فهم حال و ترسیم چشم‌انداز برای آینده قرار داده است.

بخش‌های اصلی این مرکز عبارتند از:

واحد مطالعات سیاسی: این واحد به مطالعه و تحلیل حوادث و مسائل سیاسی مرتبط با مصر هم در بُعد داخلی و هم خارجی می‌پردازد. در بُعد داخلی به مسائلی همچون نظام سیاسی حاکم، نهادهای سیاسی، اصلاحات سیاسی، مطالعات پارلمانی و حکومتی، احزاب و جریان‌های سیاسی می‌پردازد. در بُعد خارجی روابط بین‌المللی مصر (در سطح جهان عرب، اسلام، آفریقا و خاورمیانه) و نیز روابط منطقه‌ای، مسائل بین‌المللی با اهمیت و نیز رابطه مصر با سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی مورد توجه قرار می‌گیرد.

واحد مطالعات استراتژیک: این واحد به مطالعه و بررسی پیرامون حوادث و قضایای امنیتی و نظامی در سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی خصوصاً با نگاه به تأثیر آنها بر امنیت مصر پرداخته و در صورت لزوم پیشنهادهایی برای مواجهه با آنان ارائه می‌کند.

واحد نظارت و مستندسازی: وظیفه این واحد فراهم کردن اطلاعات جامع برای حمایت از تلاش‌های مؤسسات مختلف در راستای برنامه‌ریزی استراتژیک، تهیه گزارش‌های اطلاع‌رسانی و قرار دادن آن در اختیار تصمیم‌گیران و پژوهشگران، رصد کردن حوادث، وقایع روزانه و پیگیری آنها در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی در زمینه‌های مرتبط با فعالیت‌های مؤسسه است.

۱. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۳، ص ۴۸.

۲. المعهد المصري للدراسات والاستراتيجية.

واحد ترجمه: این واحد وظیفه دارد نسبت به موارد زیر اقدام کند:

- ترجمه گزارش‌های مختلفی که مرکز آنها را تهیه می‌کند از زبان عربی به سایر زبان‌ها.
- ترجمه مطالعات و پژوهش‌های مرتبط با فعالیت‌های مرکز از سایر زبان‌ها به زبان عربی.
- ترجمه فوری همایش‌ها، کنفرانس‌هایی که مؤسسه آنها را برگزار می‌کند و شرکت‌کنندگانی از سایر کشورها در آن حضور دارند.^۱

۹. مؤسسه آینده^۲

این مؤسسه در قاهره قرار دارد و چشم‌انداز اصلی آن عبارت است از: تلاش برای فراهم ساختن زندگی بهتر برای نیازمندان و حاشیه‌نشینان در مصر. هدف اصلی تأسیس این مؤسسه ارتقای کیفیت زندگی در مناطق شهری کم‌درآمد و مناطق حاشیه‌نشین مصر است. مؤسسه از طریق جلب کمک‌های حکومت، جامعه مدنی و بخش خصوصی مأموریت‌های خود از قبیل تهیه مسکن ارزاقیمت برای نیازمندان، ارائه خدمات اساسی و برنامه‌های توسعه پایدار را انجام می‌دهد.^۳

فصل چهارم - طرح سیکم^۴

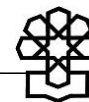
از جمله مهم‌ترین طرح‌هایی که در عرصه کاربردی و مبتنی بر نگاه به آینده در مصر قابل ذکر است طرح «سیکم» است. سر آغاز این طرح به این قرار است که در سال ۱۹۷۷ یک جوان مصری به نام ابراهیم ابوالعیش به صحرای شمال غرب قاهره سفر کرد و با چشم‌انداز و همت بالا و ابتکار مبتنی بر آینده‌نگری ژرفی که داشت تلاش خود را برای احیای این بخش از صحرا آغاز کرد. وی که در رشته شیمی و داروسازی در دانشگاه گراتس اتریش تحصیل کرده بود پس از اتمام تحصیل، تصمیم گرفت که برای خدمت به سرزمین مادرزادی خود- یعنی مصر- بازگردد. با بازگشت به وطن و مشاهده وضعیت سطح پایین زندگی مردم، تحت تأثیر قرار گرفت و قصد کرد تا برای کمک به مردم خود طرحی را آغاز کند. وی تصمیم گرفت چشم‌اندازی بسیار بلندپروازانه‌ای را در وسط بیابان و شن و ماسه داغ محقق سازد و آن عبارت بود از آغاز توسعه ملموس و قابل ملاحظه برای انسان، زمین و جامعه تا بتواند محملی برای زندگی مسالمت‌آمیز میان فرهنگ‌های مختلف شود. این طرح به مرور زمان گسترش یافت و تبدیل به شرکتی مرکزی شد که شامل تعدادی از شرکت‌ها و واحدها می‌شد. دامنه فعالیت‌های این طرح گام به گام گسترش یافت و حوزه‌ها و عرصه‌های جدیدی نیز به آن اضافه شد و نرخ رشد بالایی را رقم زد که قریب به ۱۲۰۰ نفر در آن مشغول به کار شدند.

1. <http://www.eipss-eg.org>

۲. مؤسسه المستقبل.

۳. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۲، ص ۴۸.

4. SEKEM

این طرح در ابتدا جنبه زراعی داشت؛ زراعت گیاهان دارویی، انواع چای، انواع مواد غذایی و مانند آن. امروزه شرکتی متولی اداره امور زراعی این طرح شده و با شبکه گسترده‌ای از کشاورزان مصری ارتباط برقرار کرده است. همچنین شرکت ATOS که وابسته به این پروژه است عهده‌دار تولید گیاهان دارویی شده و شرکت ISIS تولید و توزیع مواد غذایی اصلی و محلی را برعهده دارد و شرکت‌های دیگری برای تولید پارچه‌های پنبه‌ای، بسته‌بندی و نرم‌افزار ایجاد شده‌اند. به گونه‌ای که مجموعه این شرکت‌ها به یکی از صادرکننده‌های مهم تبدیل شده‌اند.

علاوه بر فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی که اشاره شد، مسائل آموزشی، خدماتی نیز در این طرح مد نظر قرار گرفته است؛ ایجاد مدارس، برگزاری دوره‌های آموزشی مختلف در حوزه‌های گوناگون، ایجاد مراکز خدمات بهداشتی، ایجاد دانشگاه هلیوپولیس برای توسعه پایدار از جمله این قبیل اقدامات است. آنچه توسط مسئولین این طرح مد نظر قرار گرفته است ناشی از نوع نگاه ایجابی آنها به آینده و باور به ظرفیت و قابلیت‌های فراوان موجود در این سرزمین برای حرکت در مسیر توسعه پایدار بوده است.

فصل پنجم - چالش‌های فراروی مصر و مطالعات آینده‌پژوهی

علیرغم وجود نهادها و مؤسسات گوناگونی که در مصر به مطالعات آینده‌پژوهی می‌پردازند، اما مهمترین چالش‌هایی که این مطالعات در مصر با آن مواجه است عبارتند از: فقدان ابتکار و استقلال در آغاز این قبیل مطالعات. توضیح اینکه اکثر مؤسسات و نهادهایی که در مصر به مطالعات آینده‌پژوهی اهتمام می‌ورزند از جهت ساختاری یا مالی وابسته به دولت و مؤسسات دولتی هستند و اغلب گزارش‌ها و پژوهش‌هایی که این مراکز آن را تهیه و ارائه می‌کنند با بودجه دولتی یا با مشارکت نهادها و مؤسسات بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد، بانک بین‌المللی، مؤسسات خارجی فعال در زمینه توسعه و مانند آنها انجام می‌شود. با این حال مصر در مسیر حرکت خود به سمت آینده با مشکلات و چالش‌هایی روبروست که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود:

الف) توسعه انسانی

در بحث توسعه انسانی محورهایی همچون توسعه اجتماعی، رقابت اقتصادی، توسعه شهری، آلودگی هوا، انتشار گازها، تغییر آب و هوا، افزایش سطح آب دریاها مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. توسعه اجتماعی

از جمله مهمترین چالش‌هایی که مصر در عرصه مسائل مربوط به توسعه انسانی با آن مواجه است مسئله

توسعه اجتماعی است. از سوی سازمان ملل، شاخص‌هایی برای توسعه انسانی^۱ در نظر گرفته شده است. بر اساس گزارش ۲۰۱۰ سازمان ملل که با عنوان «ثروت حقیقی ملت‌ها، گذرگاه‌هایی به سوی توسعه انسانی» منتشر شده است، مصر رتبه ۱۰۱ را در بین ۱۶۹ کشور به خود اختصاص داده است.^۲

۲. رقابت اقتصادی

طبق گزارش رقابت‌پذیری^۳ مجمع جهانی اقتصاد که در سال ۲۰۱۶ منتشر شد، مصر رتبه ۱۱۵ را در بین ۱۳۸ کشور داراست و این نشان‌دهنده ضعف مصر در شاخص‌های گوناگون در نظر گرفته شده در این حوزه است و یکی از دلایل عمده این امر، حمایت‌هایی است که حکومت از برخی از بازرگانان و یا شرکت‌های خاص به عمل آورده و باعث شده است که قدرت رقابت از سایر بازرگانان و شرکت‌ها سلب شود.^۴

۳. توسعه شهری

مصر نیز همانند دیگر کشورهای در حال توسعه از درصد بالای نرخ تولد و نیز مهاجرت از روستاها به شهرها برخوردار است. نتیجه این رویکردها نیز افزایش چشمگیر تجمع و تراکم جمعیتی در شهرهای مختلف است که در صورت عدم برنامه‌ریزی صحیح می‌تواند مشکلاتی را ایجاد کند.

۴. آلودگی هوا

کیفیت هوا خصوصاً در شهرهای پرجمعیتی همچون قاهره یکی از مشکلات اساسی و روبه‌گسترش است. منابع آلودگی هوا به دو دسته قابل تقسیم است:

دسته اول: شامل منابع طبیعی مانند گاز و گرد و غبار ناشی از فوران‌های آتشفشانی و طوفان و آتش‌سوزی جنگل‌هاست.

دسته دوم: ناشی از فعالیت‌ها و اقدامات انسان‌هاست. آلودگی هوا از دهه ۱۹۹۰ به بعد و خصوصاً در اواخر زمستان دامنگیر شهرهای بزرگ مصر و خصوصاً قاهره می‌شود. فعالیت کارخانه‌های صنعتی، ماشین‌ها، سوزاندن کاه‌های برنج توسط کشاورزان در مناطق روستایی اطراف قاهره در زمستان از جمله دلایل آلودگی هوا در این شهر محسوب می‌شود که نیازمند برنامه‌ریزی بلندمدت است.

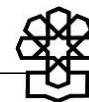
۱. شاخص توسعه انسانی (Human Development Index: HDI) در سال ۱۹۹۰ به‌عنوان مقیاس جدیدی از توسعه و اندازه‌گیری جوامع در نظر گرفته شد. این شاخص مبتنی بر این ایده اساسی است که لازمه دستیابی به زندگی بهتر، علاوه بر درآمد بالاتر، پرورش و بسط استعدادها و ظرفیت‌های انسانی است. شاخص توسعه انسانی درصد اندازه‌گیری متوسط دستیابی یک کشور در سه بعد توسعه انسانی است. این ابعاد عبارت است از: زندگی طولانی‌نوام با سلامتی، دانش، استاندارد زندگی. زندگی طولانی‌نوام با سلامتی با معیار امید به زندگی در بدو تولد، دانش به وسیله ترکیبی از میزان سواد بزرگسالان و نسبت ثبت‌نام خالص ترکیبی در آموزش ابتدایی، متوسطه و عالی و استاندارد زندگی به‌وسیله GDP سرانه و یا درآمد اندازه‌گیری می‌شود.

سلیمه محمد علیخانی و دیگران، بررسی شاخص توسعه انسانی (HDI) در ایران و کشورهای منتخب، فصلنامه پایش، ش ۴، شهریور ۱۳۹۱، ص ۴۱۵.

۲. الدراسات المستقبلیه فی مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربی، مکتبه الاسکندریه، ۲۰۱۳، ص ۵۱.

۳. گزارش رقابت‌پذیری جهانی (Global Competitiveness Report) یک گزارش سالیانه است که توسط مجمع جهانی اقتصاد ارائه می‌شود و اولین شماره آن در سال ۱۹۷۹ میلادی منتشر شده است. در این گزارش کشورها بر اساس «شاخص رقابت‌پذیری جهانی» رتبه‌بندی می‌شوند. محاسبه این شاخص مبتنی بر آخرین تحقیقات نظری و تجربی است که در آن حدود ۹۰ متغیر مختلف مورد اندازه‌گیری قرار می‌گیرند. حدود دوسوم از این متغیرها بر اساس نظرسنجی از مدیران اجرایی بنگاه‌های اقتصادی و یک‌سوم باقیمانده بر اساس داده‌های آماری کشورها اندازه‌گیری می‌شوند.

۴. الدراسات المستقبلیه فی مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربی، مکتبه الاسکندریه، ۲۰۱۳، ص ۵۱.

وزارت محیط زیست مصر متولی مسائل مربوط به محیط زیست در مصر است. این وزارتخانه در راستای اجرای قانون حمایت از محیط زیست مصوب ۱۹۹۴ در مصر اقدامات فراوانی انجام داده است از جمله: جایگزینی بنزین بدون سرب به جای بنزین حاوی سرب، تلاش برای جایگزینی گاز طبیعی به جای بنزین، جلوگیری از سوزاندن کاه برنج در مناطق مسکونی و ...^۱

۵. انتشار گازها

در گزارشی که توسط انجمن عربی محیط زیست و توسعه آمنتشر شده به انتشار گازها خصوصاً گازهای گلخانه‌ای که تأثیر سوئی بر آب و هوا دارند اشاره شده است. علاوه بر این گازها در کشورهای مانند مصر که حاوی حجم بالایی از بیابان‌هاست، ریزگردهایی که از صحراها به سمت شهرها سرازیر می‌شود نیز باعث افزایش آلاینده‌گی و ناسالمی هوای شهرها می‌شود.

۶. تغییرات آب و هوا و افزایش سطح آب دریاها

بسیاری از مطالعات و پژوهش‌های مربوط به تغییرات آب و هوایی مؤید این مطلب هستند که الگوهای منطقه‌ای این تغییرات تأثیر منفی در وضعیت آب و هوایی مصر خواهد داشت. این امر در گزارش‌های توسعه انسانی سازمان ملل در خصوص مصر نیز مورد اشاره قرار گرفته است. در این گزارش‌ها تصریح شده است که مناطقی که در اثر تغییرات آب و هوایی متحمل بیشترین زیان خواهند شد عبارتند از: مناطق ساحلی خصوصاً شمال ساحل رود نیل، منابع آب و مناطق زراعی. براساس پیش‌بینی‌هایی که در این گزارش‌ها صورت گرفته است بخش قابل توجهی از مناطق ساحلی دچار آب گرفتگی خواهد شد و این امر منجر به ورود ضررهای اقتصادی و مهاجرت اجباری تعداد زیادی از ساحل‌نشینان خواهد شد. در کنار این مشکل، افزایش دما و دیگر شرایط محیطی باعث وقوع خسارت‌های زیادی خصوصاً در مناطق زراعی می‌شود.

در این زمینه مصر اقدامات مهم و اساسی را در صدر یک کمیته وزارتی که در رأس آن وزیر محیط زیست مصر قرار دارد انجام داده و سعی کرده است در راستای «کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییر آب و هوا»^۳ گام‌های ملی و استراتژیکی بردارد.

1. <http://egypt.thebeehive.org>

<http://www.eeaa.gov.eg>

۲. المنتدى العربي للبيئة والتنمية (AFED) Arab Forum for Environment and Development ; این انجمن در سال ۲۰۰۶ به‌عنوان مؤسسه‌ای منطقه‌ای، غیردولتی و غیرانتفاعی آغاز به کار کرد. این انجمن با کارشناسان و متخصصان و همچنین سازمان‌های مدنی فعال در حوزه توسعه و محیط زیست همکاری می‌نماید تا سیاست‌ها و برنامه‌های مورد نیاز در حوزه محیط زیست را در کشورهای عربی به آنها ارائه کند. همچنین این انجمن با مؤسسات مدنی و نخبگان و پژوهشگران عرصه محیط زیست در زمینه افزایش آگاهی‌های عمومی در خصوص مسائل محیط زیست و تقویت آن همکاری می‌نماید. همچنین اقدام به انتشار گزارش‌هایی در خصوص وضعیت محیط زیست در کشورهای عربی می‌کند.

<http://www.afedonline.org>

3. United Nations Framework Convention ON Climate Change (UNFCCC)

هدف نهایی این کنوانسیون، دستیابی به ثبات در تراکم گاز گلخانه‌ای در اتمسفر مطابق مفاد مربوط کنوانسیون در سطحی است که از داخل خطرناک فعالیت‌های بشر با سیستم آب و هوایی جلوگیری کند. این سطح باید در آنچنان چارچوب زمانی حاصل شود که اکوسیستم‌ها بتوانند به‌صورت طبیعی با تغییرات آب و هوایی تطابق یابند و اطمینان حاصل شود که تولید مواد غذایی با تهدید روبرو نبوده و توسعه اقتصادی بتواند به‌صورتی پایدار ادامه یابد.

ب) مسئله اقتصاد

یکی از دلایل اصلی در پیش گرفتن سیاست اقتصادی موسوم به «انفتاح» از سوی انور سادات در سال ۱۹۷۴، بحران‌های اقتصادی گسترده‌ای بود که فشار جنگ‌های متوالی و محدود بودن درآمدهای دولت برای تداوم سوبسیدهای دولتی در عین تجهیز ارتش برای هم‌وردی با رژیم صهیونیستی به بار آورد. انور سادات در اندیشه بهره‌گیری اقتصادی از چرخش به غرب، انفتاح را در پیش گرفت و به سمت صلح با رژیم صهیونیستی پیش رفت. اما وضعیت بغرنج اقتصادی بهبود نیافت. مبارک، راه سادات را در این زمینه ادامه داد. بسیاری، به‌ویژه در قرائت چپ‌گرا از انقلاب مصر، بر آن هستند که تداوم شرایط دشوار اقتصادی، عامل بنیادین انقلاب مصر بوده است. انقلاب مصر و تحولات سال‌های پس از آن، نه تنها به بهبود وضعیت اقتصادی نیانجامید، بلکه به دلیل گسترش ناامنی‌های داخلی از یک سو و تشدید تنش‌ها با دیگر کشورها از سوی دیگر، به بغرنج‌تر شدن شرایط اقتصادی مصر انجامیده است.

در سال ۲۰۱۶ مجموع کسری بودجه و بدهی‌های مصر، بنا بر گزارش‌های واقع‌بینانه، حدود ۱۰۰ میلیارد دلار است. در این میان، بدهی‌های خارجی مصر مشتمل بر ۴۸/۱ میلیارد دلار است.^۱ پروژه‌هایی همچون توسعه کانال سوئز نیز، به‌رغم هزینه‌بر بودن نمی‌تواند در کوتاه‌مدت، بازدهی قابل توجهی داشته باشد؛ افزون بر این، تلاش‌های دولت در احیای صنعت توریسم نیز با چالش اثرگذار توریسم روبرو است. بدین ترتیب، مصر سبسی به کمک‌های خارجی دل بسته است.

کمک‌های مالی و اقتصادی هنگفت مورد نظر مصر، تنها از سوی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس قابل تأمین است؛ اما در میان کشورهای شورای همکاری نیز، اختلاف‌هایی جدی در پشتیبانی از نظام سبسی وجود دارد.

قطر به اپوزیسیون اخوانی کمک می‌کند. عربستان با کسری بودجه قابل توجهی روبرو است که به‌رغم ذخیره ارزی قابل توجه، انتظار می‌رود در صورت تداوم وضعیت کنونی بازار جهانی انرژی، در چهار سال آینده با بحران اقتصادی روبرو شود.

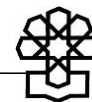
سایر کشورهای شورای همکاری نیز با وضع مشابهی همراه هستند؛ بدین ترتیب، کمک‌های خارجی به دشواری می‌تواند به سطحی برسد که چالش‌های اقتصادی مصر را مرتفع کند.^۲

از جمله مسائل مهم در حوزه اقتصاد مصر، مسئله انرژی است. سه بخش مهم انرژی در مصر از منظر داخلی و بین‌المللی عبارتند از: تولید نفت و گاز، عملیات پالایش و انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی از طریق کانال سوئز، خط لوله صلح عرب SUMED.

برکناری حسنی مبارک تأثیر اندکی بر تولید و پالایش محصولات نفتی بر جای گذاشته است. به

۱. «اجمالی الدین الخارجی لمصر» المركز المصری لبحوث الرأی العام (بصیره)، نقلاً عن البنك المركزي المصری، العدد ۸۸۱، ۱۰ أبريل ۲۰۱۶.

۲. حسن احمدیان، مصر آینده: چالش‌های بنیادی و فرصت‌های محدود، ماهنامه نامه آینده‌پژوهی، ش ۳۲، اردیبهشت ۱۳۹۵، ص ۱۷.

همین ترتیب انتقال نفت و گاز از طریق کانال سوئز و خط لوله SUMED نیز متوقف نشد. بیشترین ناآرامی‌های سیاسی در این کشور، حملات مکرر و خسارت به خط لوله انتقال گاز به اسرائیل بوده است. مصر جزء کشورهای اصلی تولیدکننده نفت به شمار نمی‌آید. تولید نفت این کشور در سال ۱۹۹۶ در اوج خود حدود ۹۳۵ هزار بشکه در روز بود و از آن زمان تاکنون تولید نفت مصر کاهش یافته و به میزان ۷۳۶ هزار بشکه در روز (معادل ۹ درصد کل تولید جهانی نفت) تنزل یافته است. صرفنظر از اکتشاف میادین جدید و استفاده از فناوری‌های جدید برای افزایش بازیافت نفت در میادین بالغ، تولید نفت خام این کشور روند کاهشی در پیش خواهد داشت. کاهش تولید نفت با توسعه سریع بخش گاز برای مصرف داخلی و صادرات جبران می‌شود. در دهه گذشته مصر به‌عنوان یکی از تولیدکنندگان و صادرکنندگان مطرح گاز شناخته شده است. مصر سومین ذخایر عظیم آفریقا بعد از نیجریه و الجزایر را در اختیار دارد.

ناآرامی‌ها در مصر هم بر تولید و هم بر مصرف تأثیر گذاشته است. در طول ناآرامی‌ها برای براندازی حسنی مبارک، میادین نفت و گاز این کشور مورد حمله قرار نگرفتند و در حال حاضر نیز دولت همچنان برای جذب سرمایه‌های خارجی به منظور افزایش استخراج و تولید از میادین تلاش می‌کند.^۱

ج) مسئله امنیت

اگرچه مصر در گذار از سال‌های پرتنش دهه‌های ۱۹۸۰ و به‌ویژه ۱۹۹۰، توانست اقتدار دولت را بر جریان‌های افراطی و نیز نیروهای دهشت‌افکن تحمیل کند؛ با این حال، پتانسیل تحولات گریز از مرکز و تروریستی در سپهر سیاسی این کشور باقی مانده است و در گذار از حکومت مبارک به مرسی و سپس نظام کودتا، پتانسیل بسیاری از جریان‌های ناراضی و مخالف وضع موجود آزاد شد. افزون بر جریان‌های ناراضی همچون اخوان المسلمین و جوان‌های انقلابی، جریان‌های سلفی‌گری جهادی نیز عرصه را برای فعالیت‌های تروریستی و جذب نیرو مناسب دانسته و دامنه فعالیت‌های خود را در شبه‌جزیره سینا گسترش دادند. سیاست‌های سیسی، در قبال اپوزیسیون، زمینه تحولات جدید به شمار می‌رود؛ در واقع جریان سلفی‌گری تکفیری که مسئول بسیاری از فعالیت‌های تروریستی در مصر امروز است، همواره بر عدم مشروعیت حکومت کودتا به عنوان ابزاری برای جذب نیروهای مخالف تأکید کرده‌اند. جالب آنکه بسیاری از این نیروها علیه مرسی نیز وارد عمل شده بودند؛ در مجموع، تداوم ناامنی‌های همراه شده با انقلاب ۲۰۱۱ در کنار شیوه تعامل حکومت نظامی با اپوزیسیون، ناامنی را به چالشی بنیادین تبدیل کرده است.^۲

۱. بریسا فتوحی مظفریان، بهار عربی و صنعت نفت و گاز کشورهای مصر و لیبی، مجله اقتصاد انرژی، اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۱، ش ۱۵۰-۱۴۹، صص ۸-۹.

۲. همان، ص ۱۸.

د) مسئله مشروعیت

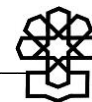
چالش مشروعیت دموکراتیک، نظام مبارک را با انقلاب روبرو کرد؛ انقلابی که مشروعیت حکومت را احیا کرد. اما نظام منتخب نتوانست شرایط سیاسی را به ثبات مورد نظر ارتش برساند. به همین دلیل، در سال ۲۰۱۳ کودتایی مشروعیت‌زدا، ارتش را به قدرت رساند. نظام عبدالفتاح السیسی، که پس از کودتا در انتخاباتی آزاد به ریاست‌جمهوری برگزیده شد، همچنان با چالش مشروعیت دست به‌گریبان است. دلیل آن نیز ابتدای جمهوری سوم مصر بر کودتای ژوئیه ۲۰۱۳ است که اولین رئیس‌جمهور منتخب را زندانی و محاکمه و مخالفان کودتا را قتل‌عام کرد. درصد ناچیز رأی‌دهندگان در انتخابات ریاست‌جمهوری و پارلمانی پس از کودتا، گویای مقبولیت ناچیز نظام ژوئیه سال ۲۰۱۳ است.

چالش مشروعیت البته فقط دموکراتیک و داخلی نیست؛ این چالش، ابعاد بین‌المللی آشکاری نیز پیدا کرده است. ایالات متحده به‌عنوان بزرگ‌ترین شریک راهبردی مصر در دهه‌های گذشته و اتحادیه اروپا به‌عنوان بزرگ‌ترین شریک تجاری مصر در کنار برخی از کشورهای منطقه، مشروعیت نظام کودتایی را نپذیرفتند. اگرچه پس از چندی اغلب این بازیگران رویکرد خود به نظام سیسی را تعدیل کردند، با این حال برخی از این کشورها، از جمله: ترکیه، همچنان مشروعیت نظام سیسی را هدف گرفته و به پایگاه اپوزیسیون مصر تبدیل شده‌اند. باید گفت اپوزیسیون آشکارا در ایجاد و استمرار بخشیدن به مشروعیت متزلزل نظام کودتایی جایگاهی ویژه دارد و نوع تعامل نظام با طیف وسیعی از نیروهای مختلف اسلام‌گرا و سکولار، بر مدیریت چالش مشروعیتی آن تأثیری بلافصل خواهد داشت.^۱

فصل ششم - وضعیت‌ها و حالت‌های احتمالی آینده مصر

با توجه به شرایط حال حاضر مصر می‌توان احتمالاتی در ارتباط با آینده مصر مطرح کرد. وضعیت امنیتی و وضعیت اقتصادی دو متغیر اصلی هستند که در سایه آنها می‌توان سایر متغیرهای آینده مصر را در حالت‌های محتمل جایابی کرد. البته اثرگذاری امنیت با توجه به نگاه امنیتی نخبگان حاکم و همچنین شیوه تعامل آنها با رقبای داخلی و جامعه جهانی، جایگاهی برتر از اقتصاد مصر داشته و خواهد داشت. در مجموع می‌توان چهار حالت زیر را در آینده مصر تصور کرد:

حالت اول: وضعیت امنیتی مصر به تدریج رو به بهبودی نهاده و اقتصاد چالشی آن به ثباتی نسبی می‌رسد. در این فضا، دولت نقشی محوری در سرکوب جریان‌های تروریستی ایفا می‌کند و با تکیه بر کمک‌های خارجی (به‌طور عمده از سوی شورای همکاری خلیج فارس)، تحولی جدی در شرایط بگرنج اقتصاد مصر به وجود می‌آورد. در چنین وضعیتی، به تدریج مشروعیت دولت افزایش می‌یابد و با تکیه بر این مشروعیت، نظام آزادی‌های سیاسی به تدریج افزایش یافته و به توافق‌هایی مشروط با

جریان‌های اصلی اپوزیسیون و در رأس آنها اخوان‌المسلمین می‌رسد. در چنین شرایطی، افزون بر مشروعیت داخلی، مشروعیت بین‌المللی نظام کودتا ارتقا می‌یابد و در یک فرآیند بلندمدت می‌تواند به تحکیم نظام از راه انتخابات و رویه‌های توافقی بیانجامد.

حالت دوم: امنیت داخلی مصر به‌صورتی نسبی تأمین شده و نظام بر چالش‌های تروریستی فائق می‌آید. با این حال، در تغییر شرایط اقتصادی و مرتفع کردن چالش‌های موجود در این زمینه ناتوان می‌ماند. بدین ترتیب، افزون بر شکست جریان‌های تروریستی در شبه‌جزیره سینا، نیروهای امنیتی و ارتش مصر، بر اپوزیسیون چالشگر مشروعیت نظام در درون مصر مسلط شده و اغلب جریان‌های مخالف را تحت کنترل درمی‌آورد. در چنین شرایطی اگرچه کمک‌های خارجی، به‌ویژه از سوی برخی از کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تداوم می‌یابد، با این حال این کمک‌ها در حدی نیست که بتواند تحولی در وضعیت اقتصادی بغرنج مصر پدید آورد. در این شرایط به تدریج شاهد بهبود بخش‌هایی از اقتصاد مصر از جمله توریسم خواهیم بود. با این حال، آستانه تحمل نظام در برابر گروه‌های اپوزیسیون و به‌ویژه اخوان‌المسلمین کمتر از حالت نخست است، اگرچه امکان رسیدن دو طرف به توافقی که تنش‌های سیاسی را تقلیل دهد وجود دارد. در این شرایط بازیگران خارجی به تدریج و با وقوف به توانمندی نظام حاکم در کنترل اوضاع ناامن مصر، به تدریج به سوی تعامل با آن پیش می‌روند. در این شرایط مصر امن برای بهره‌گیری از اوضاع امنیتی مساعد در راستای بهبود شرایط اقتصادی در تلاش است.

حالت سوم: وضعیت امنیتی مصر بهبود نمی‌یابد و شرایط فعلی آن ادامه می‌یابد. در چنین شرایطی به‌طور طبیعی تصور خروج مصر از وضعیت اقتصادی نامساعد بعید به نظر می‌رسد، زیرا اقتصاد مصر تا حد زیادی به سرمایه‌گذاری‌های خارجی، صنعت توریسم و گذرگاه کانال سوئز مرتبط است و تمامی موارد یاد شده با ارتقای امنیت داخلی ارتباطی تنگاتنگ دارند. در شرایط ناامنی، انتظار سرمایه‌گذاری گسترده خارجی و بهبود شرایط صنعت جهانگردی در این کشور بسیار دور از انتظار است. بدین ترتیب، بی‌ثباتی و ناامنی به اقتصاد مصر سرریز کرده، مانع ایجاد تحول در وضعیت اقتصادی آن می‌شود. تصور افزایش بدهی‌های خارجی و داخلی نیز دور از انتظار نیست؛ در این شرایط، فقدان مشروعیت داخلی و بین‌المللی نظام، همچنان بدون تحول جدی ادامه خواهد یافت.

در این شرایط، گرایش مصر به تنوع ارتباطات بین‌المللی گسترش یافته و به‌ویژه با توجه به اتفاق نظر قاهره و مسکو درباره مبارزه با تروریسم، این کشور توجه ویژه‌ای به توسعه روابط با روسیه خواهد کرد. دیدارهای متعدد سیسی از مسکو گویای همین واقعیت است. در این شرایط مصر از تنوع‌بخشی به روابط بین‌المللی خود اهداف متعددی را دنبال می‌کند:

- از اتکای صرف بر ایالات متحده در بُعد نظامی دوری جوید،
- بر کشورهای غربی برای پذیرش مشروعیت نظام کودتا فشار بیاورد،
- از این روابط در برابر دشمنان منطقه‌ای و در رأس آنها ترکیه بهره گیرد.

حالت چهارم: مصر با تشدید ناامنی‌ها روبرو شود. در این شرایط شاهد تکثیر جریان‌های سلفی‌گری جهادی مرتبط با القاعده و داعش در مصر خواهیم بود. افزون بر این، بخشی از نسل‌های جوان‌تر جریان‌های میانه‌رو همچون اخوان المسلمین نیز در این شرایط به جریان‌های تروریستی ملحق خواهند شد. دشواری وضعیت اقتصادی در سایه تشدید ناامنی، وارد مرحله نگران‌کننده‌تری می‌شود. نظام کودتایی در این شرایط با فشارهای فزاینده در داخل و دخالت‌های رو به تزاید خارجی روبرو می‌شود و در تلاش برای کاهش فشارها، با دو گزینه روبرو است:

اول، دست به مصالحه‌ای داخلی زده و برای جلب پشتیبانی‌های بین‌المللی در برابر موج تروریسم اقدام کند. این گزینه البته با توجه به شکاف‌های سیاسی و ایدئولوژیک موجود در صحنه سیاسی مصر - شکاف‌هایی که از هنگام سرنگونی مرسی به جامعه مصر سرریز کرده و جامعه را دو قطبی کرده است - دشوار خواهد بود، زیرا در این شرایط نظام باید امتیازهای قابل توجهی به اپوزیسیون حذف شده بدهد.

دوم، نظام، دست به سرکوب گسترده زده و به مقابله با ناامنی بپردازد؛ امری که با دامن زدن به تندروی اپوزیسیون و تشدید گرایش‌ها به جریان‌های سلفی، بر ناامنی‌ها خواهد افزود.^۱

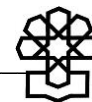
نتیجه‌گیری

چالش‌هایی که مصر در عرصه اقتصادی، اجتماعی، محیط زیست، فرهنگی و سیاسی با آن مواجه است، چالش‌هایی اساسی بوده که مقابله با آنها مستلزم صرف وقت، فکر و برنامه‌ریزی‌های دقیق، کارشناسانه، آینده‌نگرانه و بلندمدت است. صرف اکتفا به اقدامات زودگذر نمی‌تواند برطرف‌کننده نیازها و خواست‌های مردم مصر مبنی بر به دست آوردن عزت و اقتدار تاریخی آنان باشد.

انقلاب ۲۰۱۱ مصر علی‌رغم اینکه در عمل نتوانست خواسته‌های مردم را برآورده کند، ولی حرکت انقلاب مردم نشان‌دهنده افزایش رشد و آگاهی مردم در مسیر نیل به یک زندگی عزتمندانه و عاری از فقر و فساد بود. تحقق خواسته‌های مردم و حرکت در مسیر توسعه و پیشرفت در مصر در گرو توجه بیشتر و جدی‌تر به مطالعات آینده‌پژوهی است. افزایش کیفی و کمی مؤسسات فعال در این زمینه، افزایش آگاهی‌های عمومی مردم و همچنین تصمیم‌گیران نسبت به اهمیت مطالعات آینده‌پژوهی می‌تواند این مطالعات را به نیاز و خواسته‌ای همگانی و عمومی تبدیل کند. از دیدگاه متفکرین مصر برای تحقق این مهم لازم است شرایطی محقق شود:

اول: به مقوله توسعه با دیدی باز و عمیق و جامع نگریسته شود. توسعه باید به‌عنوان راهکار نجات مردم و کشور مد نظر قرار گیرد.

۱. حسن احمدیان، مصر آینده: چالش‌های بنیادی و فرصت‌های محدود، ماهنامه آینده‌پژوهی، ش ۳۲، اردیبهشت ۱۳۹۵، صص ۱۸-۱۹.

دوم: افکار و اندیشه‌های کهنه شده پیرامون توسعه را که در عمل ناکارآمدی خود را نشان داده‌اند کنار گذاشته و با نگاهی جدید و مبتنی بر داشته‌ها و ظرفیت‌های خود و با نگاه به آینده حرکت کنیم.

سوم: اعتماد به نفس ملی تقویت شود. اتخاذ تصمیمات با نگاهی آینده‌نگرانه و بدون لحاظ خواسته‌های قدرت‌های بزرگ می‌تواند تأمین‌کننده منافع کشور و مردم باشد. ایمان و اعتقاد به اینکه خود مصری‌ها توانایی پیشبردن کشورشان به سمت پیشرفت و توسعه را دارند نقش محوری و اساسی برای تحقق تمامی برنامه‌ریزی‌های آینده‌پژوهانه دارد.

چهارم: در عرصه‌های تعلیم و پژوهش و تکنولوژی، تولیدات قابل توجهی صورت گیرد.

پنجم: شاخص‌هایی برای بررسی عدالت اجتماعی و مشارکت سیاسی، سنجش فقر، تمرکز ثروت و قدرت ترسیم شود تا با ارزیابی مستمر آنها برنامه‌های آینده‌نگرانه در مسیر تحقق قرار گیرند.

ششم: برای رسیدن به آینده بهتر و برتر هم باید بر اساس نگاه واقع‌بینانه و علمی به آینده برنامه‌ریزی و حرکت کرد و هم باید برای دستیابی به ثمرات این حرکت صبر و استقامت داشت.

تحقق این شروط با ترسیم چشم‌انداز و آینده‌ای روشن و قابل تحقق امکانپذیر است و این در سایه مطالعات آینده‌پژوهی می‌تواند صورت گیرد. نیاز به این قبیل مطالعات خصوصاً بعد از انقلاب مصر بیش از پیش احساس می‌شود.^۱

افزایش کمی و کیفی مطالعات آینده‌پژوهی در مصر برای ساختن آینده‌ای بهتر و در شأن تمدن و فرهنگ باسابقه مصر، از دیدگاه متفکران مصری نیازمند تلاش‌های فراوانی است که باید در زمینه‌های زیر صورت گیرد:

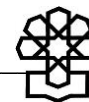
- افزایش آگاهی نسبت به اهمیت مطالعات آینده‌پژوهی در ساختن آینده‌ای برتر.
- رشد فرهنگ آینده‌نگری و اندیشه نسبت به آینده و توجه مردم در خصوص لزوم اندیشیدن در مورد آینده‌های جایگزین.
- ظرفیت‌سازی در عرصه مطالعات آینده‌پژوهی.
- طراحی و تدریس روش‌های علمی متعلق به مطالعات آینده‌پژوهی در دانشگاه‌ها.
- تقویت اندیشه آینده‌نگری و آینده‌پژوهی از طریق برگزاری مسابقات و رقابت‌های منظم و سازمان یافته.^۲

1. El-Issawy, Ibrahim H. (2010): "Selecting a better tomorrow. Can we determine our fortunes?" in: Al Ahram weekly, Cairo/Egypt, January 2010, [<http://weekly.ahram.org.eg/2010/979/sc202.htm>]

۲. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) محمد العربي، مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۳، ص ۸۳.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم.
۲. اجمالی الدین الخارجی لمصر، المركز المصری لبحوث الرأی العام (بصیره)، نقلاً عن البنك المركزي المصری، العدد ۸۸۱، ۱۰ أبريل ۲۰۱۶.
۳. احمدیان، حسن. مصر آینده: چالش‌های بنیادی و فرصت‌های محدود، ماهنامه آینده‌پژوهی، ش ۳۲، اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۵.
۴. اسماعیل صبری، عبدا... مصر التي نريدها، مكتبة الشروق، الطبعة الاولى، ۱۴۱۲ هـ - ۱۹۹۲ م.
۵. آشنایی با کشورهای اسلامی(۱)، جمهوری عربی مصر، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۳.
۶. الآفاق المستقبلية لتحقيق العدالة و التنمية في اقتصاد الربيع العربي - حالة مصر، الملتقى الإقليمي للمعهد العربي للتخطيط حول اقتصاديات الربيع العربي، البحر الميت - الأردن، ۱۷-۱۸، ۲۰۱۲.
۷. تطور النظام الاجتماعي و مستقبل التنمية الاقتصادية في مصر، بحث منشور في كتاب أعمال المؤتمر الخامس للاقتصاديين المصريين (مارس ۱۹۸۰)
۸. طباطبائی، محمد حسین. تفسیر المیزان (فارسی)، سید محمد باقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۳۷۴ ش، ج ۱۱.
۹. طبرسی، امین الاسلام. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ناصر خسرو، تهران، ۱۳۷۲ ش، چ سوم، ج ۵.
۱۰. العربی، محمد. الدراسات المستقبلية في مصر، (الإطار، الأمثلة، الرؤى)، (EDGAR GOL) مكتبة الاسكندرية، ۲۰۱۳.
۱۱. عیسوی، ابراهیم حسن. السيناريوهات - أوراق مصر ۲۰۲۰، العدد ۱، منتدى العالم الثالث، القاهرة، ۲۰۰۸، المكتبة الأكاديمية.
۱۲. عیسوی، ابراهیم حسن. انفجار سكاني أم أزمة تنمية؟ دراسه في قضايا السكان و التنمية و مستقبل مصر، دار المستقبل العربي، القاهرة ۱۹۸۵.
۱۳. عیسوی، ابراهیم حسن. ثلاثة مستقبلات مصريه بديله، مجله الفكر الاستراتيجي العربي، بيروت، شماره‌های ۸، ۹، ۱۹۸۳.
۱۴. عیسوی، ابراهیم حسن. رؤیه مستقبلية للاقتصاد المصری في ظل التطورات العالميه و الإقليمية، القاهرة ۱۹۸۳.
۱۵. عیسوی، ابراهیم حسن. في مفهوم و مشكلات و أساليب التخطيط طويل المدى للعالم العربي»، معهد التخطيط القومي، القاهرة، ديسمبر ۱۹۷۸.
۱۶. عیسوی، ابراهیم حسن. مستقبل مصر الاقتصادي، تنبؤات و تساؤلات للاستشارة الفكرية (بالاشتراك مع د. محمد علی نزار) مصر المعاصره، العدد ۳۷۹، ۱۹۸۰.
۱۷. العيسوي، ابراهيم. الدراسات المستقبلية و مشروع مصر ۲۰۲۰، القاهرة، منشورات مؤسسه الدراسات السياسيه و الاستراتيجيه بالأهرام، ۲۰۰۱.
۱۸. فتاحی زفرقندی، علی. تحلیل و بررسی قانون اساسی مصر ۲۰۱۳ میلادی، دفتر مطالعات نظام سازی، مرکز تحقیقات شورای نگهبان، شماره مسلسل ۱۳۹۲۰۰۱، تاریخ انتشار ۱۳/۳/۱۳۹۲.
۱۹. فتوحی مظفریان، پریسا. بهار عربی و صنعت نفت و گاز کشورهای مصر و لیبی، مجله اقتصاد انرژی، اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۱، ش ۱۵۰-۱۴۹.

۲۰. قانون اساسی مصر.
۲۱. محمد علیخانی، سلیمه و دیگران. بررسی شاخص توسعه انسانی (HDI) در ایران و کشورهای منتخب، فصلنامه پایش، ش ۴، شهریور ۱۳۹۱.
۲۲. مختار حسینی و دیگران (گردآوری). برآورد استراتژیک مصر، ابرار معاصر، تهران، ۱۳۸۱، ج ۱.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر. تفسیر نمونه، دارالکتب الإسلامیه، تهران، ۱۳۷۴، ج ۹.
۲۴. منصور، محمد ابراهیم. الدراسات المستقبلیه، ماهیتها و اهمیه توطینها عربیا، الدوحه، ۲۰۱۳
۲۵. هویدی، فهمی. مصر ترید حلا، دارالشروق، قاهره، ۱۹۹۸ م.
26. <http://sdsegypt2030.com>
27. www.idsc.gov.e
28. <http://www.future.idsc.gov.eg>
29. <http://acpss.ahram.org.eg/>
30. <http://www.aun.edu.eg/future-studies>
31. <http://www.eafra.org/>
32. <http://inplanning.gov.eg>
33. <http://www.nrc.sci.eg>
34. <http://www.eipss-eg.org><http://egypt.thebeehive.org>
35. <http://www.afedonline.org>
36. <http://www.eeaa.gov.eg>
37. <http://www.sekem.com>
38. El-Issawy, Ibrahim H. (2010): "Selecting a Better Tomorrow. Can we Determine our Fortunes?" in: Al Ahram weekly, Cairo/Egypt, January 2010, [<http://weekly.ahram.org.eg/2010/979/sc202.htm>]

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۵۵۳۷

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: آینده پژوهی مصر

نام دفتر: مطالعات بنیادین حکومتی (گروه آینده پژوهی)

تهیه و تدوین: محسن داوری

ناظر علمی: سیدیونس ادیانی

متقاضی: ریاست مرکز

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: پرند فیاضی

واژه‌های کلیدی:

۱. مصر
۲. آینده پژوهی
۳. آینده‌نگری
۴. آینده پژوهان
۵. توسعه

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۷/۱